

Univerzita Hradec Králové

Pedagogická fakulta

Bakalářská práce

2015

Kamila Langhammerová

Univerzita Hradec Králové

Pedagogická fakulta

Katedra sociální patologie a prevence

Syndrom zavrženého rodiče

Bakalářská práce

Autor : Kamila Langhammerová
Studijní program : B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor: Sociální patologie a prevence
Vedoucí práce : PhDr. Stanislav Pelcák Ph.D

UNIVERZITA HRADEC KRÁLOVÉ

Pedagogická fakulta

Akademický rok: 2015/2016

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Jméno a příjmení:	Kamila Langhammerová
Osobní číslo:	P12632
Studijní program:	B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor:	Sociální patologie a prevence
Název tématu:	Syndrom zavrženého rodiče
Zadávající katedra:	Katedra sociální patologie a sociologie

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í:

Práce mapuje multikauzální etiologii syndromu zavrženého rodiče, příčiny, projevy a důsledky z pohledu rodinného systému. Zvolené metody jsou studium odborné literatury, dokumentace a kazuistika.

Vedoucí bakalářské práce:	PhDr. Stanislav Pelcák, Ph.D. Katedra sociální patologie a sociologie
Oponent bakalářské práce:	Mgr. Stanislava Hoferková, Ph.D.
Datum zadání bakalářské práce:	28.2.2014
Termín odevzdání bakalářské práce:	

doc. PhDr. Pavel Vacek, Ph.D.
děkan

L.S.

PhDr. Václav Bělík, Ph.D.
vedoucí katedry

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu

V Hradci Králové dne 7.12.2015

Poděkování:

Chtěla bych poděkovat vedoucímu práce PhDr. Stanislavu Pelcákovi Ph.D. za pomoc a cenné rady, které mi během psaní této bakalářské práce poskytnul. Děkuji také rodině, přátelům a kolegům za podporu, oporu a náměty.

Anotace

LANGHAMMEROVÁ, Kamila. *Syndrom Zavrženého Rodiče*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2015, 83 s. Bakalářská práce pojednává o příčinách vzniku, průběhu a důsledcích syndromu zavrženého rodiče. Teoretická část popisuje základní pojmy, jako jsou rodina, rodinný systém, rodinná resilience, výchovné styly, rozvod/rozchod a vliv důsledků tohoto jevu na dítě, rodiče, zavrženého rodiče a příbuzné.

Cílem praktické části je zjistit, co je příčinou vzniku syndromu zavrženého rodiče a poukázat na nedostatky při jeho klasifikaci a následném řešení. Předložené kazuistiky syndromu zavrženého rodiče jej zobrazují ze dvou rozdílných pohledů terapeutického a právního systému.

Klíčová slova: syndrom zavrženého rodiče, programující rodič, zavržený rodič, odcizené dítě, rozvod, kazuistika, rodinný systém, rodinná resilience

Annotation

LANGHAMMEROVÁ, Kamila. *The Parental Alienation Syndrom* Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2015, 83 pp. This bachelor thesis devotes the parental alienation syndrome its causes, course and consequences. The theoretical part describes the basic concepts such as family, family systems, parenting styles, family resilience, divorce/separation and the influence and consequences of this phenomenon on a child, parents, alienated parent and relatives.

Aim of practical part is to identify, what causes parental alienation syndrome and highlight deficiencies in its classification and subsequent solutions. Presented case studies of parental alienation syndrome demonstrate itself from two different points of view therapeutic and law system.

Keywords: parental alienation syndrome, programming parent, alienated parent, alienated child, divorce, case study, family system, family resilience

Obsah

Úvod	8
1. Rodina	9
1.1 Rodina jako systém	9
1.1.1 Systémový přístup k rodině	10
1.1.2 Ekologický přístup k rodině	12
1.1.3 Vlastnosti rodiny	12
1.1.4 Rodinná resilience	13
1.1.5 Funkce rodiny	13
1.2 Typy rodiny a výchovné styly	15
1.2.1 Typy rodiny	15
1.2.2 Výchovné styly	17
1.3 Rozvod	23
1.3.1 Rozvod jako proces	24
1.3.1.1 Příčiny a fáze rozvodu	24
1.3.1.2 Stádia rozvodu z právního hlediska	26
1.3.1.3 Stádia rozvodu z psychosociálního hlediska	27
1.3.2 Psychologické dopady rozvodu na rodiče	29
1.3.3 Psychologické dopady rozvodu na děti	29
2. Syndrom zavrženého rodič	34
2.1 Vymezení Syndromu zavrženého rodiče	34
2.2 Přístupy k jevu syndrom zavrženého rodiče	36
2.3 Multikauzální etiologie Syndromu zavrženého rodiče	38
2.3.1 Exogenní podmínky syndromu zavrženého rodiče	38
2.3.2 Endogenní podmínky syndromu zavrženého rodiče	42
2.4 Projevy syndromu zavrženého rodiče	44
2.5 Důsledky syndromu zavrženého rodiče	46
2.5.1 Dopady na dítě	47
2.5.2 Dopady na zavrženého rodiče	48
3. Praktická část	51
3.1. Cíle, otázky, soubor a metody výzkumu	51
3.2. Kazuistiky	53
3.3. Vyhodnocení výzkumu	71
3.4. Závěr	75
Seznam použité literatury	78

Úvod

Syndrom zavrženého rodiče je soubor symptomů a příznaků, které vypovídají o tom, že dítě bez podstatného oprávněného důvodu odmítá kontakt se svým rodičem. Autorem termínu je Richard Gardner, který poprvé tento jev popsal ve své knize "The Parental Alienation Syndrome and the Differentiation Between Fabricated and Genuine Child Sex Abuse" v roce 1987. Popsaný syndrom je přijímán rozporuplně. Existuje část společnosti, která si uvědomuje jeho existenci a druhá část zcela popírá a o tom se zmiňují ve své práci. Bakalářská práce nahlíží na rodinu jako na systém, který je přímo ovlivněn prostředím, vývojem v čase, podmínkami ekonomickými, právními a sociokulturními. Životnost rodiny závisí na endogenních a exogenních vlivech a rozvod či rozchod rodičů zvyšuje pravděpodobnost pro rozvoj syndromu zavrženého rodiče. Etiologii jevu sledujeme cirkulárně a používáme systemický přístup. Zajímá nás, proč je rozvodovost ve východních zemích menší, než v západní kultuře. Uvědomujeme si složitost hledání příčin, souvislostí. Sledujeme pozorněji dopady na celou rodinu a všechny její členy a na zavrženého rodiče, který je mimo střed pozornosti, ačkoli může během šetření trpět. Není dostatek aktuálních výzkumů a statistik například: v kolika případech můžeme hovořit o syndromu zavrženého rodiče, kdy se začínají řešit, jakým způsobem, kolik času se řešení věnuje a jaké jsou výsledky terapií. Uvědomuji si, že se jedná o citlivé téma, kde přichází v úvahu zda-li pracovníci, kteří se zabývají problematikou dítěte rodičů a syndromu zavrženého rodiče mají dostatečné zkušenosti s tímto jevem a zdali jsou schopni sjednat nápravu. V bakalářské práci se zajímám, jakým způsobem syndrom zavrženého rodiče vzniká, jak se projevuje a jaké jsou důsledky v celém rodinném systému. Studium odborné literatury, dokumentace a kazuistiky hledám odpověď na otázku, zdali je možné u rodiny najít motivaci ke společné výchově dítěte i po jejím rozpadu.

1 Rodina

Rodina je základní jednotka společnosti a lze ji popsat podle několika aspektů. Lidská společnost prochází neustálými změnami a obraz rodiny se začíná měnit ve směru mnohotvárnosti jejího uspořádání. Pozornost si také začaly vyžadovat rody s osamělým rodičem, rodiny smíšené po druhém sňatku rodiče, rodiny nesezdaných partnerů, rodiny pěstounské, rodiny institucionální např. ústavní výchova nebo SOS vesničky. Původní názor na rodinu, že se jedná o konstantní, stereotypní jednotku společnosti postupně zaniká a do podvědomí se dostávají skutečnosti, že rodinné normy se mohou hluboce lišit a ovlivňují je historické, kulturní, etnické či pohlavní odlišnosti. Významnou změnou při pohledu na rodinu je přístup, kdy chápání kauzality upustilo od lineárního přístupu a začalo aplikovat přístup cirkulární. Cirkulární přístup se zabývá celkem, který se skládá z částí, a ty se vzájemně ovlivňují a jsou ovlivňovány zvenčí. Lineární přístup je založen na vztahu příčina a následek. Rodinu si cirkulárně vysvětlujeme jako celek v celé složitosti jejího fungování (Sobotková, 2007).

1.1. Rodina jako systém

Rodina má v současnosti variabilní podoby a vymezit jednoznačně pojem rodina je velmi obtížné. Není natolik podstatné, o jaký vědecký přístup se opřeme, vždy budou mít jednotlivé definice jedno společné a to jistou kongregaci lidí a vztahů mezi nimi. Rodinu jako **vzájemné propojení vztahů** chápe i Kramer (1980), ten ale ještě doplňuje tuto definici o společnou historii, současnou realitu i budoucí očekávání jednotlivých rodinných členů. Jiný pohled na rodinu s ohledem na výchovu dítěte uvádí Výrost a Slaměník (2001). Rodinu vnímají jako **typický příklad primární skupiny**. Lidským jedincům slouží jako důležité mikroprostředí a dává pocit jistoty a bezpečí. Důležitou hodnotu a postavení rodiny vyzdvihuje ve svém pojetí také Matoušek (2003): „*Rodina je unikátní a nenahraditelnou institucí proto, že optimálně spojuje osobní zaujetí dospělých na prospěchu partnerů u dětí s univerzálním zájmem společnosti na stabilizovaném soužití mužů a žen i na socializaci „řádných občanů“*“ (Matoušek, 2003, s. 183).

Rodina tedy prezentuje základní hodnotu nejen pro existenci jednotlivce, ale zároveň je zásadním pilířem lidské společnosti. Čábalová (2011) uvádí tuto definici rodiny: „**Rodina je primární, neformální, malou sociální skupinou, ale je také základní jednotkou lidské společnosti**“ (Čábalová, 2011, s. 199). Matějček (1994) vykládá rodinu jako **nejstarší**

lidskou společenskou instituci, potvrzuje její důležitost, bere v úvahu, že trvá do současnosti. Sobotková (2007) definuje **rodinu jako systém**, využívá nejjednodušší klasickou rodinou definici – „*systém je soubor částí a vztahů mezi nimi*“ (Sobotková, 2007, s. 24) Zvláštností rodinného systému je v propojení prvků veřejných, sociologických i ryze soukromých. Systémový přístup k rodině staví takto: celek je víc než souhrn jeho částí. Pro praxi psychologa to znamená, že znát vlastnosti každého jedince není zdaleka totéž jako porozumět rodině jako systému a celku (Sobotková, 2007).

Fungující rodinný systém se dá označit jako zdravý. Zdravou rodinu definuje Barker následovně: „*Nejvýznamnějším hlediskem je míra, v jaké rodina zajišťuje materiální, emocionální a **duchovní potřeby svých členů**. Nicméně může být obtížné rozeznat, kdy jsou potřeby členů rodiny odpovídajícím způsobem uspokojeny.*“ (Barker, 2012, s. 35).

Hlavním znakem rodiny v dnešní době už není právní nebo církevní pojetí tohoto svazku (manželství), ale úroveň sociálních vztahů a uspokojování potřeb všech členů. Příbuzenství může vzniknout afinitou, neboli byt nepokrevně založené (manžele, adoptce) nebo pokrevní cestou, tzn. narozením dětí. Každá forma rodiny podléhá určitým zákonitostem, které se uvnitř odehrávají a jsou ovlivňovány vnitřními a vnějšími podněty a tvoří mezi sebou soustavu neboli rodinný systém. Tento systém studuje Sobotková (2007) dvěma pohledy a to systémovým a ekologickým.

1.1.1 Systémový přístup k rodině

Systémový přístup zmiňuje ve své práci Sobotková (2007) a zdůrazňuje cirkulární chápání událostí v rodině. Systém chápe jako **soustavu**, která vyjadřuje nějaký vnitřně členitý celek, soubor částí, které jsou ve vztazích a vzájemně na sebe působí. Při práci s rodinou nepřehlíží jednotlivé její členy a širší sociální okolí a podněty, které na rodinu působí. Každý člen má svůj osobitý pohled na rodinu a percepci rodiny. Systémový přístup je myšlenkový nástroj k uchopení skutečnosti a umožňuje určitý styl získávání a zpracování informací, koncepce problémů v rodině. Systém v rodině se tak zvanou **negativní zpětnou vazbou** snaží dosáhnout rovnováhy při odchylce od původního stavu např. při konfliktech, nedorozuměních a naopak **pozitivní zpětnou vazbou** způsobuje zvětšování odchylky. Pozitivní zpětná vazba nemusí být devastující např. v případech, kdy se v rodině vyskytuje násilí a tato skutečnost vyžaduje razantní změnu. Pro rodinu je velmi důležité, kolik změn je schopna akceptovat aniž by propadla chaosu. **Morfostáze systému** je schopnost zůstat stabilní v kontextu změn a

morfogeneze je schopnost se neustále měnit a vyvíjet se při zachování relativní stálosti. Rodinné systémy pro zachování stability musí být schopné akceptovat změny a udržet si stabilitu. Určitá **rezistence systému** vůči změnám může být příčinou zhoršení funkčnosti. Příliš mnoho změn může vyústit v devastující chaos. Každý systém obsahuje určité napětí mezi silami, které udržují a které vedou ke změnám. Fungování rodinného systému je založené na **rovnováze mezi dvěma procesy** a to udržení stability a adaptací na změny.

Podstatou rodinného systému jsou rodinné interakce, a jakým způsobem rodina reaguje na množství a závažnost problémů. Další důležitou proměnnou je míra **otevřenosti a uzavřenosti**. Pokud rodina otevřená dostatečně čerpá výměnu informací a sociální opory z okolního prostředí, má větší naději kompenzovat dočasné slabosti ve fungování rodiny (Sobotková, 2007, s. 24-28).

Subsystémy

Rodinu tvoří několik subsystémů a to manželský, subsystém rodiče – dítě a sourozenecký. Za základní považujeme manželský, protože velmi intenzivně ovlivňuje všechny vývojové fáze životního cyklu rodiny. Schopnost muže a ženy vytvořit fungující vztah, dělat společná rozhodnutí, umět zvládat konflikt, plánovat společnou budoucnost ovlivňuje i vývoj dětí. Okamžikem otěhotnění ženy vzniká subsystém rodič – dítě, rozšiřuje hranice původního manželského systému, ale také nastává období náchylnější ke krizím. Narozením dalšího potomka vzniká subsystém sourozenecký, kde se děti učí spolupráci, soutěžení, vyjednávání, opory, kompromisům a ty se uplatňují v nastávajícím životě. Vzájemně se subsystémy ovlivňují a během života se mohou vyskytovat další subsystémy či **koalice** a to například matka a mladší dítě, nebo otec a syn. Pokud mají dočasné trvání, jsou otevřené a nebrání rodinnému systému v dynamice vývoje, nebývají pro rodinu nebezpečné. Hranice mezi subsystémy by měly být pevné, ale flexibilní. Vnější chrání integritu rodiny, vnitřní rozlišují subsystémy. Přesto, že na rodinu nahlížíme jako na celek, nesmíme opomíjet důležitost jednotlivých členů, jejich osobnost, přání, očekávání, cíle, plány, obavy a podobné. Stále musíme mít na zřeteli, že se jedná o živou, pohybující se, vyvíjející se ohraničenou skupinu osob podléhající vnitřní osobnostní struktuře se vzájemnými vztahy k sobě a okolí (Sobotková, 2007, s. 27).

1.1.2 Ekologický přístup k rodině

Sobotková (2007) klade velký důraz na prostředí rodiny, které bývá někdy mylně omezeno na bezprostřední okolí, ale pro hlubší pochopení rodinného systému je zapotřebí brát na zřetel široké spektrum systémové sítě a zabývat se nejen například **mikrosystémem**, který tvoří aktivity a role v primární skupině jako je rodina anebo škola. Věnujeme pozornost **mezosystémům**, kde jsou vztahy mezi dvěma a více prostředími, kde je jedinec aktivním účastníkem například rodiče dětí a jejich učitelé. Dalším ekvivalentem je **exosystém**, který přímo neovlivňuje jedince, ale jiného člena rodinného systému například pracovní prostředí rodičů. Velmi důležitý je vliv kultury, náboženství, ideologie, ekonomie společnosti v **makrosystému**. A všechny tyto uvedené systémy působí přímo i nepřímo na vlastnosti rodiny (Sobotková, 2007, s. 29-32).

1.1.3 Vlastnosti rodiny

Vlastnosti rodiny se podílí na schopnosti vypořádat se s vnějšími vlivy a pro naše potřeby uvádíme některé z nich. **Adaptabilita rodiny** umožňuje reagovat v přiměřené míře na stres, vyrovnávat se s ním pomocí různých technik a strategií při zachování hierarchistického uspořádání. **Autonomie** jednotlivých členů v rodině zajišťuje zachování jedinečnosti a individuality osobnosti v systému rodiny. **Koheze** rodiny představuje síly, které udržují rodinu pohromadě. Komplementarita se stará o slučitelnosti jednotlivých členů, vzájemném doplňování vlastností, potřeb a schopností. Pro podrobnější pohled na naplnění jednotlivých funkcí v rodinném systému nás zajímá pojem **normality rodiny**, a jak ji vnímá společnost. Je úzce spojená s absencí patologie, porovnání k ideálu, uvědomování si průměru a přístup podložený **systémovou teorií transakční proces**. Tady je pozornost věnována časovému a sociálnímu kontextu rodiny, komunikaci a způsobem řešení problémů v rodině a více než dělením rodin na funkční a dysfunkční poutá pozornost na popis procesů v rodině, které se odehrávají v širším kontextu celého prostředí. Jakákoliv hodnocení a úsudky rodiny jsou hluboce ovlivňována kulturními podmínkami a společenskými normami, ale popis **rodinného sociálního faktu** umožňuje hledat zákonitosti v celém cirkulárním pohledu. Pochopením **rodinného cyklu** a jeho jednotlivých fází lze předcházet mylným úsudkům, kdy některé krize vyplývají z vývojových stádií a jsou zbytečně kvalifikované jako patologické. Tyto stádia můžeme obecně popsat jako separace dítěte od rodičů, volba partnera, sňatek, narození dětí, výchova dětí, odchod dospělých dětí z domova, stárnutí, odchod do důchodu, smrt jednoho z partnerů a vdovství. Zvládání takových zátěžových situací v rodině napomáhají **copingové**

strategie a rodinná resilience. Jedná se o množinu vlastností, které se přímo podílí na zvládnání stresu, jak ho rodina hodnotí, prožívá, na zdrojích a možnostech řešení, zdrojích a akumulaci sil, vytvoření reálného plánu a psychické a fyzické kondici členů rodiny v době, kdy začíná stresor působit. Důležitou vlastností je i zkušenost rodiny, co už zažila a sebevědomí rodiny, pocit, že stres kdysi zvládla. Copingové strategie usilují o eliminaci stresu a řešení sociální situace na základě několika technik: snižování nároků na výkon funkcí v rodině např. občasné hlídání dětí, získávání dalších zdrojů ve svém okolí např. pomoc pečovatelské služby, průběžné zvládnání např. pomocí humoru, sportu a setkávání s lidmi, uvědomování si situace, analýza skutečností, stanovení projektu nápravy. Všechny strategie jsou důležité, působí současně a vytvářejí rámec. Na základě zkušeností rodiny se stresem a zvládnání copingových strategií se utváří v rodině rodinná resilience, tedy schopnost úspěšně se vyrovnat se stresem, zotavit se z krize a nastavit rodinnou rovnováhu. Rodinná resilience se přímo účastní a podmiňuje rozvodovost a rozvodový proces a u dětí má zásadní vliv na jejich odolnost v rozvodovém procesu a po něm, proto budeme této vlastnosti věnovat samostatnou kapitolu (Sobotková, 2007, s. 33-48).

1.1.4 Rodinná resilience

Resilienci lze pochopit jako vlastnost, pružnost, odolnost, schopnost se rychle zotavit. Resilience rodiny umožňuje její fungování i přesto, že na ni doléhají negativní podněty, protože je konzistence je elastická a má schopnost se zpět uzdravit a dostat do původního stavu. Individuální resilience je vlastnost lidského jedince a závisí na temperamentu, projektivních faktorech v rodině a možnosti navázat úzké emocionální pouto k osobě a získat tím pocit jistoty a bezpečí, a dále projektivní faktory ve společnosti formální a neformální a důležitý pozitivní vzor. Vysoká míra rodinné resilience zajišťuje preventivní ochranou funkci rodiny a do jisté míry brání tragickým rodinným nedorozuměním končící nevěrou a rozvodem. Resilience individuální umožňuje dítěti v procesu rozvodu nepodléhat tlakům, lépe využívat nabízenou pomoc, oporu, spolupráci, nebojí se požádat si o pomoc a začlenit se lépe do prostředí, které je povzbuzuje (Sobotková, 2007, s. 80).

1.1.5 Funkce rodiny

Rodina může naplňovat své funkce, ale ani to ji zcela nechrání před rozvodovostí. Podstatnou vlastností prevence proti rozvodovosti je rodinná resilience a zodpovědnost a hodnotový žebříček rodičů. Existují rodiny, kde jejich funkce nejsou zcela naplněny, ale jako systém drží

pohromadě. Důležité je ale funkce rodiny znát a chápat je jako normativní měřítko naší kultury a společnosti. Špaňhelová (2010) uvádí čtyři základní funkce. Rodina může zahrnovat i další funkce, ale jejich počet a třídění jsou proměnlivé dle autorů.

1. Biologicko-reprodukční – rodiče mají plodit děti
2. Ekonomicko-zabezpečovací – zabezpečit dítě po stráce materiální
3. Emocionální – sdílet s dětmi pocity, pomáhat je vyjadřovat, dítěti projevovat lásku, která má i hranice, ve kterých se dítě cítí bezpečně. Hranice se během života dítěte mění. Některé hranice jsou pro dítě konstantní, jako jsou mantinely morální, například nelhat, nekrást a podobně.
4. Socializačně výchovná - učit děti, aby se orientovaly v prostředí a sociálních situacích, umění adaptace na životní podmínky, zprostředkovat kulturní zvyky, aby byly schopné fungovat v kolektivu dětí a dospělých. Rodina jako primární sociální skupina má na psychiku dítěte a utváření jeho osobnosti zásadní vliv, což je také jednou z důležitých úloh této sociální jednotky (Špaňhelová, 2010, s. 29).

Kraus (2014) oproti Špaňhelové uvádí navíc další dvě funkce a to: „Rekreační, relaxační a zábavnou; Ochrannou“.

1. Biologicko-reprodukční funkce.
2. Sociálně ekonomická funkce.
3. Ochranná funkce.
4. Sociálně-výchovná funkce.
5. Rekreační, relaxační a zábavná funkce.
6. Emocionální funkce

1. **Rekreační, relaxační a zábavná funkce** zahrnuje potřebu trávit v rodině svůj volný čas společně s rodiči a členy rodiny, vytvářet si vztah ke zdravému životnímu stylu, který zahrnuje sport, kulturu, zacházení s volným časem a správnou volbou k odpočinku.
2. **Ochranná a související zaopatřovací a pečovatelská funkce** spočívá ve větší zainteresovanosti rodiny v zajišťování životních potřeb v oblasti biologické, hygienické a zdravotní a předpokládá se větší úsilí ze strany členů rodiny plnit životní potřeby např. jsou pacienti dříve propouštěni z nemocniční hospitalizace do domácího léčení, hlídat si preventivní zubařské prohlídky u dětí, finanční spoluúčast na zdravotní péči (Kraus, 2014, s. 133-139).

Závěrem této kapitoly chci napsat, že si řada rodin uvědomuje, jak je pro ně velmi obtížné zachovat v rovnováze všechny funkce. Současná rodina se potýká s mnoha problémy, jako je zvýšená nezaměstnanost, zvýšené nároky na zaměstnanecký časový fond, méně volného času pro jednotlivce a celou rodinu, a tyto problémy silně ohrožují její existenci. Sociologové hovoří o krizi rodiny. Oproti tomu, např. autorka Dudová (2008) tvrdí, že „*žijeme v době, kdy se již nejméně 40 let soustavně hovoří o krizi rodiny, o jejím rozpadu a nestabilitě. Zdá se ale, že místo toho, aby rodina skutečně zanikla, jen mění svou podobu, tak jako to udělala již mnohokrát v minulosti.*“ (Dudová, 2008, s. 14) Kraus ve své knize zmiňuje posun v charakteru rodiny. Upozorňuje na to, že výrazně ubývá legitimně založených rodin, sílí trend partnerského soužití bez uzavření manželství. Rozvod či rozpad soužití je mladší generací chápán jako pojistka případného neúspěchu. Také názor, že dítě nemusí nutně vyrůstat v úplné rodině se stává čím dál tím běžnější. To je ovšem vážný problém z hlediska **vývoje a rozvoje osobnosti dítěte**, protože rozpadem rodiny nebo soužití bývá narušen celkový výchovný proces (Kraus, 2014, s. 128).

1.2. Typy rodiny a výchovné styly

1.2.1. Typy rodiny

Rodinu můžeme také charakterizovat a členit do několika různých typů podle rozličných proměnných a kritérií (celistvosti, vztahů, funkčnosti, podle typu výchovy a mnoha dalších). Velikost a struktura rodiny se podílí na možnosti ovlivnit stresové faktory, které ji potkávají a pracovat ve svém složení na jejich zvládnání. Máchová (1974) rozlišuje tato pojmová vymezení rodiny a orientuje **se na příbuznost**. Čím větší rodina a širší působnost, tím těžší je v rodině vyvolat chaos, protože její soudržnost se skládá z více transakčních sil.

1. *Rodina „základní“* (také *jádrová* či *nukleární*) se skládá pouze z otce, matky a dětí, kteří žijí pohromadě.
2. „*Rozšířená*“ (*široká*) *rodina* zahrnuje kromě již zmíněných také další příbuzné, jako prarodiče, strýce, tety, bratrance a sestřenice atd. Vcelku se blíží pojmu příbuzenstvo.
3. *Rodina „orientační“* je taková, ve které se daný jedinec narodil.
4. „*Rozmnožující*“ (*prokreační*) *rodinou* se rozumí nová rodina, kterou dvojice zakládá novým manželstvím (Máchová, 1974, s. 27).

Syndrom zavrženého rodiče se může odehrávat i mezi pěstounskými rodinami a biologickými rodiči, kdy pěstounská rodina není ochotna akceptovat změnu výchovy ve prospěch biologických rodičů. Satir (1994) uvádí následující typy rodin a zahrnuje do dělení i varianty, kde se o děti starají **náhradní rodiče nebo popřípadě instituce ústavní**. Tyto prostředí nejsou zcela přirozená, ale v některých případech, kdy výchova dítěte není dostačující, supluje rodinný systém a proto je potřeba je uvést.

1. Přirozená rodina: rodiče a děti, které zplodili
2. Neúplná rodina: jeden z rodičů zemře, rodinu opustí nebo se rozvede a výchova je v rukou jednoho rodiče, nebo ve střídavé péči obou rodičů
3. Smíšená rodina: děti jsou ve výchovné péči u nevlastních, adoptivních či pěstounských rodičů
4. Institucionální rodina: děti vychovávají v ústavech nebo v rozšířených rodinách (Satir, 1994, s. 16).

Rodina má splňovat několik funkcí, aby poskytovala členům bezpečí, lásku a podporu, ale v opačném případě může být zdrojem traumatizujících podnětů a vytvářet podmínky pro rozvodovost. Dunovský (1986) rozděluje typy dle funkčnosti rodiny:

1. **rodina funkční:** *rodina*, která plní všechny výše uvedené funkce (dochází k naplňování jednotlivých biologických, sociálních, výchovných, ochranných a emocionálních potřeb členů rodiny)
2. **rodina problémová:** rodina, která výše uvedené funkce naplňuje, ale občas se ukážou drobné problémy a nedostatky, které mohou stabilitu rodiny mírně rozhodit. Daná situace je dočasná a nemá závažný dopad na psychickou stabilitu členů rodiny, zejména dětí.
3. **rodina dysfunkční:** rodina, kde přetrvávají problémy, dochází k selhávání jedné nebo více funkcí, narušování rovnováhy vztahů v rodině, rodiče mají problémy zvládat svou roli. Všechny uvedené okolnosti mohou vést k vážnému narušení vývoje dítěte (např. v rodině alkoholiků, drogově závislých, apod.). V takových případech je nutný zásah odborné instituce, který vyvíjí snahu k odstranění negativních vlivů či kompenzaci dysfunkce.

4. **rodina afunkční:** rodina tzv. patologická, která selhává ve většině, nebo dokonce ve všech svých funkcích, členové rodiny strádají v oblasti materiální, psychické, emocionální, fyzické, dochází k hlubokým zásahům do psychiky dítěte – v některých případech hovoříme o týrání, zanedbávání, deprivaci, přímém ohrožení dítěte na jeho zdraví a životě, a většinou následuje odejmutí dítěte z afunkční rodiny (Dunovský, 1986, s. 28-109).

Výše jsme si popsali možné druhy rodiny, resp. její dělení, dle jejich funkce, celistvosti, vztahů a funkčnosti. S typem rodiny a její funkčností také úzce souvisí výchovné styly, zejména určitý způsob, metodu, formu, nástroje, sankce a vzájemnou spolupráci, kterou rodiče zaujali při výchově dětí. Výchovné styly působí na osobnost dítěte a ta se projevuje i v rozvodovém procesu a po něm. Otázkou je, že ačkoli rodiče byly v období harmonie manželství při výchově jednotní a svého potomka vychovávali dle svého nejlepšího přesvědčení, může se tento styl změnit vlivem rozvodového procesu. Znovu je nutné připomenout, že diferenciací výchovných stylů se různí.

1.2.2. Výchovné styly

Výchovné styly jsou přímo ovlivněny strukturou osobnosti rodičů, interakcí v rodině, vnitřním a vnějším prostředím. Podléhají dynamice vývojových stádií v rodině a také jsou ovlivněny stresem.

Výchova obecně a rodinná výchova zahrnuje nepřehledné množství událostí, forem, dílčích prostředků, metod a postupů. Čáp (1999) pod pojem způsob výchovy zahrnuje nejen upevněné postupy a techniky chování a jednání, ale také názory na člověka, na dítě a na výchovu. Zahrnuje sem také emoční vztahy dospělých s dětmi, emoční klima ve společných činnostech, v jejich vzájemné komunikaci a interakci.

S ještě konkrétnější definicí výchovy pak přichází Pelikán (1995), podle něho je výchova *„cílevědomým a záměrným vytvářením a ovlivňováním podmínek umožňujících optimální rozvoj každého jedince v souladu s individuálními dispozicemi a stimulujičích jeho vlastní snahu stát se autentickou, vnitřně integrovanou a socializovanou osobností“* (Pelikán, 1995, s. 36).

Obecně lze tedy shrnout, že základními charakteristikami výchovy je záměrné působení a cíl. Výchova se zásadním vlivem podílí na tom, jakým způsobem bude dítě reagovat na rozvodový proces a následnou porozvodovou péči. Vágnerová se soustředí na trend přístupu s ohledem na stanovené hranice benevolence a uvádí 3 druhy výchovných stylů (Vágnerová, 2005):

1. **Liberální:** Charakteristická je volná výchova, absence rodičovských hranic anebo jsou hranice velmi rozevláté, děti si stanovují podmínky, výchova prakticky neprobíhá, dítě si klade požadavky a rodiče je víceméně plní, pro rodiče bývá tento styl chudý na direktivní stanoviska a dítě ztrácí pocit jistoty a balancuje ve své sociální roli dítěte. Výsledkem této výchovy bývá osobnost dítěte, která se vyznačuje sobeckostí, neschopností kooperovat s vrstevníky, obtížností při navazování vrstevnických vazeb, apod.
2. **Demokratický:** Jedná se o výchovný styl, který nese rysy vůči dítěti přátelské, ale důsledné, vede k zodpovědnosti, ale dává prostor pro vlastní jedinečnost individualitu osobnosti dítěte. Tento styl klade důraz na respektování osobnosti dítěte rodičem a naopak respektování osobnosti rodiče ze strany dítěte. Výsledkem je dítě psychicky stabilní, ukotvené v rodině, zodpovědné, přátelské, usměvavé, radostné, samostatné.
3. **Autoritativní:** Výchova je silně orientovaná na tresty, příkazy, zákazy, zastrašování a kontrolu dítěte ze strany jeho rodiče, výchova nerespektuje potřeby dítěte, rodiče striktně rozhodují ve věcech dítěte a neptají se na názor dítěte a rozhodnutí ve věcech dítěte spočívají vždy na rodiči, dítě není schopno vlastního názoru, ani mu není ve většině případů dána možnost rozhodovat. Důsledkem takové autoritativní výchovy bývá dítě nesamostatné, ustrašené, bojácné a v dospělosti se ve větší míře jedná o osobnosti nevyzrálé, nedůvěřivé, neschopné se v důležitých věcech samostatně rozhodovat, nepřátelské (Vágnerová, 2005, s. 317).

Můžeme předpokládat, že děti více vítají styl liberální, protože je pro ně příjemnější a nemají kompetence vyhodnotit, že takový styl je pro ně do budoucna škodlivý a nedostatečně je připravuje na reálný život. Tohoto stylu užívají rodiče společně, bývá pro ně snadnější anebo ho může využívat jen jeden z rodičů ve snaze se dostat u svého potomka do většího zalíbení.

E. S. Schaefer (1959, Nakonečný, 1997) rozeznává **čtyři základní typy rodinné**

výchovy podle míry kontroly dítěte a míry projevované lásky směrem k němu. Míra kontroly určuje, zda je dítě přísně "*řízeno shora*" či zda je mu ponechán prostor pro vlastní vyjádření; míra projevované lásky pak určuje, zda je dítě pozitivně přijímáno nebo zda je odmítáno. Tyto formy mohou být určitým nástrojem jak dítě vychovávat, kde mu stanovovat hranice. Pokud jsou rodiče jednotní a uplatňují domluvený styl, nedostává se dítě do vnitřního konfliktu. Pokud ale jeden z rodičů má v úmyslu manipulovat s dětským postojem, může korigovat přísun náklonnosti a lásky ve svůj prospěch a dosažení svých cílů. Následující tabulka č. 1 ukazuje **způsoby výchovy a její důsledky v osobnosti dítěte**:

odmítání dítěte (výchova bez lásky)

akceptování dítěte (výchova s láskou)

<p>Zanedbávající výchova</p> <ul style="list-style-type: none">□ výchovné postupy - nezúčastněnost, lhostejnost, zanedbávání □ výsledek u dítěte - odmítání sociálních pravidel, vzpurnost, agresivita	<p>Demokratická výchova</p> <ul style="list-style-type: none">□ výchovné postupy - svoboda, demokratičnost, mírné zdůvodněné tresty, podpora vědomí sounáležitosti s rodinou a podíl na rozhodovánívýsledek u dítěte - aktivita, nezávislost, tvořivost, otevřenost, asertivita, dobré fungování ve společnosti, emoční vyrovnanost, cílevědomost, zdravé sebevědomí
<p>Autoritářská výchova</p> <p>výchovné postupy - vyžadování, autoritářství, diktátorství, tvrdé tresty, přísná disciplína</p> <p>výsledek u dítěte - neuroticismus, problémy ve společenském životě, autoagresivita (agresivita namířená proti vlastní osobě), ostýchavost, svárliвість, neschopnost kompromisů, vnitřní netolerance</p> <p>kontrola (řízení dítěte)</p>	<p>Ochranářská výchova</p> <p>výchovné postupy - dobromyslnost, ochraňování, shovívavost, přivlastňování</p> <p>výsledek u dítěte - závislost, poslušnost, podřídivost, malá tvořivost, povolnost, egocentrismus, emoční labilita, nesamostatnost, malá sebejistota, sociální chování typu "kam vítr, tam plášt"</p>

(volně přepracováno podle Nakonečný, 1997 a 1998)

Některé škodlivé styly výchovy přímo ohrožují zdravý vývoj dítěte a jeho osobnosti a velmi důležitým faktorem je, zda li se tento škodlivý výchovný styl uplatňuje záměrně a dlouhodobě. Musíme si uvědomit, že jsou situace v rodině, například úraz nebo nemoc dítěte, kdy se mění přirozeně postoj rodičů ovlivněný strachem o dítě a jeho zdravý a vyskytuje se tendence dítě podpořit, být mu větší oporou, anebo dítě spáchá negativní skutek a rodič může po nějakou dobu přehnaně reagovat odmítáním či přehnanou ochranou.

Matějček (1992) popisuje jednotlivé škodlivé styly jako:

1. **„Výchova rozmazlující:** Rodiče splní dítěti každé přání a projevují mu až tzv. opičí lásku. I pokud pomínu, jak nesmírně náročné je toto chování pro samotné rodiče, nemůžu si nepředstavit, jak se asi takto vychovávané dítě, kterému je vše ihned splněno a ve všem vyhověno, zachová ve chvíli, kdy je později mimo domov konfrontováno s realitou všedního dne a ukáže se, že podobné praktiky mu jinde neprojdou.
2. **Výchova zavrhuující:** Rodiče svým chováním dítě citově odmítají ať už otevřeně nebo skrytě. Své chování ospravedlňují nezbytností kázně. Dítě často z chování rodičů cítí negativní postoje, setkávají se s pocity odmítání a nesouhlasu.
3. **Výchova nadměrně ochraňující (hyperprotektivní):** Rodiče jednájí ve snaze omezit všechna rizika, která dítěti hrozí a brání mu tak v získání nezbytných dovedností a v cestě k vlastní samostatnosti.
4. **Výchova perfekcionista:** převažuje úsilí o dokonalost, perfektní výkony nejen doma, ale i ve škole, v zájmových kroužcích, ve sportu. Mnohdy je dítě přetěžováno a jsou na ně kladeny požadavky, které svou náročností neodpovídají jeho věku a mnohdy ani možnostem.
5. **Výchova nedůsledná:** Rodič je dle své nálady a stavu jednou mírný jednou přísný, netrvá na jednom již řečeném a nedává dítěti jasná pravidla. Tím ho uvádí v chaos. Velmi často k tomuto dochází vlivem různých stylů výchovy jednotlivých rodičů, jejichž jednání se dostává do střetu. Myslím si dokonce, že například u rozvedených rodičů může být i velmi těžké se podobnému chování ubránit, přestože se rodiče relativně snaží.
6. **Výchova zanedbávající, týrající, zneužívající, deprivující:** Jedná se o krajní případy, kdy je dítě ohroženo na zdraví, a to jak fyzickém, tak i psychickém“.

Realizaci určitého výchovného stylu determinuje mnoho podmínek. Významně se zde podílí **osobnost a vlastnosti rodičů**, jako např. temperament, inteligence, vzdělání, hodnotová orientace, osobní zkušenost rodičů z jejich vlastní výchovy (zde můžeme pozorovat např. to, že rodiče se snaží uplatňovat podobný, či stejný výchovný styl, jež uplatňovali jejich vlastní rodiče při jejich výchově, či naopak diametrálně odlišný styl výchovy, od toho, který uplatňovali rodiče) apod. (Matějček, 1992, s. 60-64).

Podle Smékala a Macka (Smékal, Macek, 2002) se na výchovném stylu podílí také **osobnostní zralost rodiče** jako dospělého jedince, který svoji sociální roli rodiče zodpovědně přijal a je s ní spokojen a vyrovnán (Smékal, Macek, 2002, s. 173 – 189).

Velmi důležitou proměnou se ukazuje také **úroveň vzdělání rodičů**. Výzkumy prokazují, že děti z rodin, v nichž mají rodiče nejvýše základní vzdělání, jsou ve své výchově ochuzovány co do množství podnětů, stimulů a motivací, které jim rodina poskytuje a že jsou z tohoto důvodu do jisté míry handicapovány oproti dětem z ostatních rodin. Determinovanost rodinné výchovy osobností otce a matky, jejich temperamentem, názory, zkušenostmi, navyklými způsoby komunikace se opakovaně potvrzuje ve výzkumech i v poradenské praxi. Výchovu v rodině je nutno chápat jako obousměrnou interakci rodičů a dětí, kterou ovlivňují vlastnosti a zkušenosti vychovávaných dětí, jejich chování obecně a zvláště ve vztahu k rodičům (Čáp, 1994).

Výzkumy věnované interakci a komunikaci dospělých s dětmi (Helus, 1982; Mareš, Křivohlavý, 1989) ukazují, jak dospělí rodiče při výchově **ovlivňují děti svým projevem, tím, jak dítě odpovídá očekávání dospělého**, nebo dítě rodiče svým **chováním frustruje**. Tyto výzkumy opakovaně potvrdily, že děti svým chováním přímo ovlivňují dospělého k určitému způsobu chování a výchovy.

Výše uvedené příklady výchovných stylů nám pomohou v orientaci této problematiky a úzce souvisí s tématem bakalářské práce, protože nám více osvětlí působení a vzájemnou interakci mezi rodiči a dětmi. Výchovný styl v rodině není statický, ale dynamicky se odvíjí podle vývoje rodiny, zralosti dětí a působením vnějších vlivů (nemoc, úraz, úmrtí, existenční starosti, změna zaměstnání, změna teritoria, rozvod).

Změna výchovného stylu

Během dlouhotrvající manželských nebo rodinných změn klimatu v rodinné atmosféře například rozvodu/rozchodu dochází často ke změnám výchovného stylu jednoho z rodičů a to v případech, kdy se rodiče nerozcházejí klidně, přátelsky, ale vedou proti sobě rozvodovou válku. V té době může vzniknout zcela přirozeně preference stylu, jež bude pro dítě, dle názoru rodiče, který styl uplatňuje, více „lívivý“, či z jeho pohledu pro dítě více „prospěšný“. Změnou výchovného stylu, motivací ke změně a důsledkům pro rodiče a dítě se budeme hlouběji věnovat v kapitole syndromu zavrženého rodiče této bakalářské práce.

1.3 ROZVOD

Rozvod a jeho proces má mnoho podob. Nás zajímá, do jaké míry se týká pokračování výchovy dětí a vztahu s rodičem, který nesdílí společnou domácnost. V úvodu této kapitoly si vymezíme, jaký je rozdíl mezi rozvodem a rozchodem rodičů.

Rozvod je právní úkon, kterým se ukončuje manželství. Zanikají tím práva a povinnosti, které manželé měli k sobě navzájem, ale nezanikají však výchovné a vyživovací povinnosti, které mají vůči svým dětem. Soudní rozhodnutí má respektovat zájmy nezletilých dětí (Matoušek, 2003, s. 192).

Pokud rodiče neuzavřeli manželství, ale žili ve společné domácnosti a vychovávali společně dítě, ale svůj vztah ukončili, jedná se o **rozchod partnerů**. Existují také manželství, kde sice dochází k narušení rodinných funkcí, ale z nějakého důvodu manželé ve svazku setrvávají. V tomto případě lze mluvit o **rozvodu nedeklarovaném**.

Matějček a Dytrych (2002) vysvětlují rozvod nedeklarovaný. Připomeňme si, že existuje rodičovství bez manželství ve formě partnerství a jejich rozchod. I zde platí, že tato partnerství mohou být ukončena a přesto ve svazku setrvávají a jedná se rozchod tzv. nedeklarovaný. Rozvod byl v našich kulturních podmínkách postupně přijat jako vhodný způsob řešení konfliktního vztahu.

Kratochvíl ve své publikaci upozornil na to, že rozvodovost úzce souvisí rozvodovým klimatem a to tak, že *„zatímco dříve působil faktor veřejného mínění s nepříznivým hodnocením rozvodů a s předsudky vůči rozvedeným osobám jako faktor protirozvodový, došlo v posledních letech, zejména ve velkých městech, k posunu opačným směrem a veřejné mínění často rozvodové tendence podporuje.“* (Kratochvíl, 2009, s. 218) Rozvod v podobě právního aktu je v současnosti jednoduchý a dostupný, ale po emocionální stránce stresující a náročný prezentují Folberg, Milne, Salem (2004). Matějček a Dytrych (2002) uvádí, že rozvod přináší pro všechny zúčastněné stres a frustraci nenaplněných lidských potřeb a důsledky rozvodu mohou zanechat na všech negativní stopu, která je může ovlivňovat po zbytek života. Připouštíme ale takové životní situace, kdy rozvod poskytuje řešení klimatu v rodině jako je jakákoli forma psychického nebo fyzického násilí anebo se může jednat o závislost jednoho z partnerů, která vede k fatální destrukci vztahu. Rozvod se může stát východiskem, pokud dokážeme uvážit, co dobrého a zlého nám přinese. Do budoucna není dobré, pokud si namlouváme, že přinese jen pozitiva. Přínosné je připustit myšlenku, že to zlé může být do budoucna k něčemu dobré. Pro společnost je ale přes to velmi důležité zamyslet

se nad tím, proč se rozvodovost děje, kde jsou její příčiny a orientovat se v jejích fázích, aby se v rámci prevence a intervence mohl dopad pomocí zdrojů sil eliminovat.

1.3.1. Rozvod jako proces

Rozvod/rozchod rodičů představuje v životě celé rodiny zásadní změnu. Jde o životně důležité rozhodnutí. Soud rozvede manželství, jestliže byl zjištěn tzv. kvalifikovaný rozvrat manželství. Jedná-li se o manželství, ze kterého se narodily děti a jsou v době rozvodu nezletilé, musí být splněny podmínky zákonem stanovené. Soud v rozvodovém řízení nezkoumá jen hloubku manželského rozvratu, ale i jeho trvalost, zejména jedná-li se o manželství s dětmi. Soud ze zákona je totiž povinen vždy zajišťovat, zda manželství není přes všechna nedorozumění mezi partnery přece jen schopno plnit alespoň jednu ze svých nejdůležitějších funkcí, totiž společnou péči o nezletilé děti a vytváření vhodného a bezpečného výchovného prostředí. Jestliže se prokáže, že alespoň některá z funkcí manželství je zachována, ať již je to společná domácnost, nebo intimní soužití, soud může dojít k závěru, že rozvrat manželství není neodčinitelný a že je naděje na úplné obnovení manželských vztahů. V takovém případě může soud žalobu o rozvod zamítnout, zejména když dojde k závěru, že zachování manželství rodičů bude pro nezletilé děti přínosem (Francová, Dvořáková, Závodská, 2010, s. 5-6).

Rozvod nesmí být v rozporu se zájmy nezletilých dětí a o jejich výchově a výživě musí být na dobu po rozvodu rozhodnuto pravomocným rozhodnutím soudu, ještě před rozhodováním o rozvodu manželství. Soud rozhoduje zpravidla na návrh jednoho z manželů, který žádá o svěření dítěte na dobu po rozvodu do své péče a druhému z rodičů o stanovení přiměřeného výživného. Soud pro potřeby tohoto rozhodnutí zjišťuje majetkové poměry obou rodičů.

Většinou to bývá matka, komu je dítě svěřeno do péče. Jsou ovšem případy, kdy oba rodiče mají o výchovu svého dítěte zájem a soud může svěřit dítě do společné, popřípadě střídavé výchovy obou rodičů.

1.3.1.1 Příčiny a fáze rozvodu

Odhalení příčin a včasná identifikace závažných krizí v rodině mezi rodiči může pomoci správně vyhodnotit sociální situaci a eliminovat rozvodovost a její dopady. Alarmující je podstatný rozdíl rozvodovosti mezi západní a východní kulturou. Příčinou se jeví odlišný přístup k rodině a hlavně k životu (Goody, 2006). Západní kultura preferuje individualismus a východní kolektivismus. Rozdíly jsou patrné i ve struktuře rodiny a její velikosti. Ve

společnosti s důrazem na kolektivismus je rodina velká, vícegenerační (rozšířená), zatímco menší, nukleární rodina klade důraz na individualismus. I ve výchově dětí jsou patrné značné rozdíly. Výchova v individualismu se soustředí na prosazování potřeb jedince, ctižádosti, citovou a emoční stránku a učí myslet pomocí „já“; Výchova dětí v kolektivismu klade důraz na řešení problémů s ohledem na spolupráci ve skupině a se zaměřením na to, co mají společného. Podporuje solidaritu, před prosazováním potřeb jedince upřednostnění potřeb celé společnosti - učí se myslet pomocí „my“. Individualistické společnosti si cení Sebedůvěry, sebejistoty, samostatnosti, nezávislosti, osobního úspěchu (SKILLMAN, 2000), rovnoprávnost a schopnosti spolehnout se jen sám na sebe raději než na schopnosti těch ostatních a soustředit se na dosažení svých osobních cílů (Desai, 2007). Kolektivistické společnosti považují za důležité vlastnosti s důrazem na rodinnou soudržnost, spolupráci, solidaritu, a konformitu (Skillman, 2000), jejich příslušníci upřednostňují před osobními cíli zájmy celé společnosti s důrazem na naplňování očekávání ostatních a dodržování pravidel (Desai, 2007).

Kraus hledá souvislost norem a hodnotového systému společnosti. Pokládá změny v hodnotovém uspořádání současné společnosti za hybnou sílu v oblasti kulturně morálních norem. Do pozadí tak ustupují smysl pro povinnost, zodpovědnost, disciplína, poctivost, ohleduplnost, skromnost, akceptace povinností před takovými hodnotami jako bohatství, pluralita názorů, prožitky, schopnost sebeprosazování a hlavně úspěch především materiální povahy. Změny v oblasti hodnot jsou spojeny se změnami norem a pravidel (Kraus, 2014, s. 10).

Naše podmínky zkoumají jednotlivé příčiny a nejčastější podněty k manželským krizím.

Novák (2000) přichází s poznatkem, že za rozvod může nízký věk novomanželů, nevhodný smysl manželství jako je útěk od vlivu rodičů, nezralost manželů ohledně řešení konfliktů, nevěra, závislosti, nezáměr o rodinu, velká zaměstnanost žen, dvoukariérové manželství. Hohne, Kuchařová a Svobodná (2010) tento názor doplňuje, že od roku 1990 stoupl průměrný věk novomanželů na 31 let u muže a 28,4 let u ženy a nízký věk už není zdaleka tak aktuální (Hohne, Kuchařová, Svobodná, 2010, s. 12-13).

Chápeme, že tak jako jsou lidé individuální i manželství jsou zcela specifická a zákonitě i rozvody mají svou jedinečnost. Matoušek (2005) zmiňuje ve své práci několik typů a zdůrazňuje příčiny, jako jsou příliš malá emotivní vazba mezi manžely, neschopnost se adaptovat na vývojové rodinné cykly, nebo vývojové změny partnera a připomíná i fenomén

„prázdného hnízda“, kdy musí manželé najít další společné aktivity, když děti získají samostatnost.

Pokud manželský konflikt přeroste k rozvodovému procesu, odehrávají se v sociální situaci jednotlivé fáze rozvodu a Novák (2005) je ve své knize uvádí následovně:

První krok je fáze pochybností, zda li se mají manželé rozvést. Nastává ochladnutí vztahu a odcizení. Dostavují se předrozvodové fantazie, jak rozvod zrealizovat a jaké plynou důsledky. Stává se, že se manželé před rozvodem od sebe odstěhují. Může nastat klidové období tak zvané před bouřkou a usmíření. Další fází bývá sbírání informací o rozvodu a rozhodnutí.

Jednotlivé kroky vedoucí k rozvodu Matějček & Dytrych (2002) identifikuje takto:

- **„Manželský (rodinný) nesoulad.** Vzniká z rozporů, kdy se prokazuje snížená schopnost partnerů k hledání vhodného kompromisu či jiného řešení. Tento nesoulad patří mezi běžné a k manželskému (rodinnému) rozvratu vede méně často.
- **Manželský (rodinný) rozvrat.** Jedná se o podstatnější postižení některé z funkcí rodiny (viz kapitola Rodina). Rozvrat může být akutní či dlouhodobý a může v důsledku vést k rozvodu.
- **Rozvod.** Jedná se o formálně právní ukončení manželského vztahu. Rozvod je na rozdíl od rozvratu manželství deklarován. V první řadě jde o podání návrhu na rozvod a dále samotným rozvodovým řízením.“ (Matějček & Dytrych, 2002, s. 39)

Rozhodnutím jednoho nebo oběma partnery dát manželství rozvést a ukončit společné sdílení začíná rozvodový proces, který má několik pohledů a pro účel a cíle zaměření naší bakalářské práce se budeme rozvodem věnovat z právního pohledu a pohledu psychosociálního dopadu na jedince, to znamená na matku, otce a dítě.

1.3.1.2 Stádia rozvodu z právního pohledu

Pokud se rodiče, nebo jeden z rodičů rozhodne podat žádost o rozvod, čekají rodiče povinná řízení. Mají svou poslušnost a rodiče se mohou o pravidlech výchovy a výživného předem domluvit. Průchová, Novák (2007) přehledně stylizuje jednotlivé fáze

1. Opatrovnické řízení – primární krok každého rozvodového procesu. Toto řízení upravuje, jak bude vypadat výchova a výživné nezletilého dítěte po rozvodu manželství.

Dokud není upraveno, co a jak bude po rozvodu s nezletilými dětmi, rozsudkem, proti němuž se už žádný z rodičů nemůže odvolat, není možno v rozvodu vůbec pokračovat.

2. Rozvodové řízení – druhým krokem rozvodového procesu je hlavním obsahem vztah manželů, příčiny a důvody rozpadu manželství a kdo a jakou měrou se na rozpadu podílel a je-li možnost rozpad manželství ještě nějakým dostupným způsobem odvrátit.

3. Řešení bytové otázky – bytová otázka a její nulové řešení bývá důvodem, proč rozvodový proces kolikrát ani nezačne. Pokud není o prostory na bydlení nouze a manželé se nemohou dohodnout, musí se problém řešit soudní cestou, ale to až po pravomocném skončení řízení o rozvod manželství.

4. Výživné rozvedeného manžela – manželé se mohou o výši výživného od druhého (bývalého) manžela dohodnout, pokud jsou dány objektivně důvody k požadování výživného. Nedohodnou-li se už rozvedení manželé, řeší spor soud.

5. Vypořádání společného jmění manželů (BSM) – manželé, kteří mají majetek ve společném jmění manželů a nedomluví se předem smířčí cestou, řeší svůj spor soudní cestou. Ve výjimečných případech, kdy rodiče mají schopnost se na způsobu a podmínkách rozvodu domluvit, mohou uzavřít dohody, které výše uvedené otázky řeší (Průchová, Novák 2007, s. 30-31). Francová se zmiňuje ve své knize o této variantě jako o **rozvodu manželství „po dohodě“** (Francová, 2010, s. 7).

Ustanovení § 24 – 29 Občanského zákoníku č. 89/2012 Sb. stanovuje za jakých podmínek může být manželství rozvedeno a upravena společná výchova dítěte.

1.3.1.3 Stádia rozvodu z psychosociálního hlediska

Rozhod rodičů patří k jedné z nejbolestnějších a nejkomplikovanějších a hluboce stresujících životních událostí, které lidé prožívají. Zpřetrhání vztahů se dotýká samé podstaty lidské identity. Způsobuje nesmírné trauma všem zúčastněným členům rodiny a nejvíce jsou pravidelně postihovány děti. Těm se rozpadá jejich pocit domova a mikrosvět, ztrácí pocit jistoty a bezpečí, a poměrně často vinu za rozvod přisuzují sobě. Při rozhodování o tom, komu budou děti svěřeny do výchovy, kde budou bydlet a nakolik se změní jejich život, mají minimální možnost výsledek ovlivnit. Jejich názory se berou s velkým nadhledem anebo dokonce se jim nepřikládá váha. V případě, že se jedná o velmi malé děti, jsou zpravidla do výchovy svěřovány matce, pokud se neprokáže, že matka zásadně není schopna o dítě pečovat. Pokud se ale jedná o děti mladšího a staršího školního věku, zde je již víceméně dáván dítěti prostor pro vlastní názor. Ale nebylo tomu tak vždy. Do roku 2008 soud názor

dítě nezkoumal. V současné době platí podle zákona č. 259/2008 Sb., kterým se mění zákon č. 99/1963 OSŘ, ve znění pozdějších předpisů a zákon 359/1999 o sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů § 100 odst. 4 „V řízení jehož účastníkem je nezletilé dítě, které je schopno formulovat své názory, soud postupuje tak, aby byl zjištěn jeho názor ve věci. Názor dítěte může soud ve výjimečných případech zjistit prostřednictvím jeho zástupce, znaleckého posudku nebo příslušného orgánu sociálně právní ochrany. Výslech dítěte může soud provést i bez přítomnosti dalších osob, lze-li očekávat, že by jejich přítomnost mohla ohrozit dítě tak, že by nevyjádřilo svůj skutečný názor. K názoru dítěte soud přihlíží a přihlédnutím k jeho věku a rozumové vyspělosti.“

Rozvody a jejich dopady jsou předmětem debat vědců, politiků i veřejnosti. Rozvod je **individualizací** rodinných příslušníků. V naší kultuře se na **individualizaci** pohlíží pozitivně, protože je chápána jako zdroj zvýšené autonomie, nezávislosti a svobody. To jsou pozitiva pouze dospělého a nikoli pro dítě. Rozvod má povahu ekonomickou, právní a osobní a představuje zátěž na léta. Kliničtí pracovníci se pokoušejí určit, jak dlouho trvá lidem, než se z něho zotaví a docházejí k odhadům mezi dvěma až pěti lety. Nezanedbatelnou těžkostí je ekonomická zátěž zbylé rodiny, tvořené u nás skoro ve všech případech ženou a jejími dětmi (Matoušek, 2003).

Závažnější porozvodové potíže vidí Šulová (2011) v **oblastech** životní úrovně, zaměstnání, vztahy k příbuzným a přátelům, vztahy k dětem, citový život, vztahy k bývalému partnerovi, úroveň zdraví (Šulová, 2011, s. 225).

Každý jedinec má jiné kompetence a vlastnosti vypořádat se s novou situací a reaguje na rozvod a proces rozvodu různými mechanismy, které popisuje Dytrych a kol. (1986) jako:

- 1. Maladaptace** - rozvod je chápán jako životní trauma, důsledky trvají dosud.
- 2. Špatná adaptace** - dosud nevytvořen nový životní styl, k partnerovi dosud poměrně silná citová vazba.
- 3. Problematická adaptace** - snaha o vytvoření nového životního stylu, ale jen částečný úspěch.
- 4. Dobrá adaptace** - nový životní styl, ale některé oblasti jsou rozvodem dosud dotčeny, k bývalému partnerovi lhostejnost.
- 5. Velmi dobrá adaptace** - nový životní styl vytvořen, hodnocen jako lepší než předchozí, k bývalému partnerovi kladný přátelský vztah.

Schopnost adaptace na rozvod se diametrálně liší a je přímo závislá na mnoha proměnných, kam patří nejen osobnosti rodičů a dětí, ale i exogenní zdroje opory, pomoci, pochopení a nalezení smyslu v nové etapě života.

1.3.2 Psychologické dopady rozvodu na rodiče

Pro oba partnery znamená rozvod, jak již bylo zmíněno, zásadní sociální, psychologickou, ale i ekonomickou a právní změnu. Tyto změny bývají málokdy změnami pozitivními, a proto dochází k určité frustraci z nově vzniklé situace a problémů z ní vzešlých. *„Při rozpadu rodiny a rozvodu jsou oba partneři zaujati svými prožitky subjektivního neštěstí, pocity, že je potřeba bojovat a dokázat svou pravdu, obavami z budoucí samoty a celkovým vnitřním neklidem a psychickou nestabilitou“* (Dunovský, Dytrych, Matějček, 1995, s. 153).

V mnoha případech dochází k ekonomickému snížení životní úrovně alespoň u jednoho z partnerů, dochází také k nutnosti vytvoření si nového bydlení (opět je tomu tak alespoň u jednoho z partnerů) apod. *„Řada studií konstatuje, že ve srovnání se sezdanými jsou rozvedení rodiče méně spokojení, mají častěji psychické obtíže, jsou častěji nemocní, hůře bydlí, mají nižší životní standard a zakoušejí větší obtíže v rodičovské roli, ať jsou jim děti svěřeny do péče nebo ne“* (Pavlát, 2005, s. 423) přičemž je pro ně celý tento konflikt v závažnějších případech spojen s řadou psychiatrických poruch jako např. deprese či zneužívání návykových látek. Do velké míry záleží na důvodech rozvodu, a jak se k uvedeným problému oba rodiče postaví, neboť ve chvíli, kdy je rozvod zasáhne natolik, že se s ním neumějí vyrovnat, je pravděpodobné, že svůj postoj budou vědomě i nevědomě přenášet na děti.

1.3.3 Psychologické dopady rozvodu na děti

Chování rodičů velmi silně působí a ovlivňuje, jak se děti zvládnou s rozvodem vyrovnat. Podstatnou roli hrají také další činitelé. Svoboda, Krejčířová a Vágnerová (2009) uvádí následující faktory, které působí na zvládnání zátěžové situace u dítěte (k nimž počítá také rozvod rodičů):

1. Povaha události samé a především, jak ji vnímá a hodnotí samo dítě.
2. Reálný a vývojový věk dítěte.
3. Individuální zranitelnosti či odolnost (copingové strategie).
4. Sociální opora (Svoboda, Krejčířová a Vágnerová, 2009, s. 694).

Zmínili jsme, že rozvod je pro zúčastněné vždy traumatizující a nová událost a mnoho faktorů ovlivňuje schopnost se s neznámou situací vyrovnat. Plaňava (1994) popisuje čtyři záporné způsoby, jak mohou rodiče své děti využívat v rozvodovém procesu.

1. Dítě jako pošťák – vyřizuje vzkazy mezi rodiči.
2. Dítě jako vrba a udělovatel odpustků – poslouchá stížnosti, omluvy a podrobné vysvětlování rodičů.
3. Dítě jako laso – jeden rodič si pomocí dítěte snaží přitáhnout či připoutat druhého rodiče k sobě.
4. Dítě jako rukojmí – jeden rodič odmítá dovolit druhému styk či komunikaci s dítětem (Plaňava, 1994, s. 43).

Dle Vymětala (2004) dalším důležitým faktorem, který ovlivňuje rozvodový proces je věk dítěte a jeho sociální zralost. Rozpory v rodině a neshody mezi rodiči zasahují obvykle nejhůře děti předškolního věku a adolescenty.

Musíme, ale pamatovat na fakt „*jak ukázaly četné výzkumy, neexistuje věk, ve kterém by dítě rodinným rozvratem netrpělo. Jde pouze o to, že reakce dítěte v určitých obdobích vývoje jeho osobnosti je různá podle věku a také podle pohlaví*“ (Matějček, Dytrych, 2002, s. 40).

Prekop hovoří o tom, že neexistuje vhodný a přiměřený věk dítěte, kdy by mu rozvod rodičů neměl vadit. Dospělé děti jsou také rozvodem zasaženy a jeho dopady se mohou prolínat i do generace vnuků (Prekop, 2008, s. 14).

Uvádíme pro představu různé možnosti adaptace na rozvodový stres u jednotlivých vývojových fází lidského jedince podle Nováka, Průchové (2005).

Děti od prenatálního období do dvou let

Velké riziko předčasného porodu, vývojové opoždění, děti raného věku vyžadují řád a klid, velmi intenzivně vnímají emotivní změny.

Děti ve věku tři až pět let

Dítě se záměrně může chovat mladší než je, projevují se potíže s usínáním, noční můry a děsy, bojí se opuštěnosti, dítě nechápe plně situaci a můžou se dostavit prožitky úzkosti a viny.

Děti ve věku pět až sedm let

Promítá se tu zátěž na dítě spojená s nástupem školní docházky a rozvodem rodičů se ještě umocňuje. Projevuje se nesoustředění, emoční labilita, jsou známé případy zhoršené výslovnosti např. překotnost, zadržávání, koktání a neposledně i zvýšená náchylnost k úrazům.

Děti ve věku sedm až deset let

Dominantní u dětí je pocit ztráty, porovnávají se s jinými dětmi, které „mají oba rodiče“. Ztráta vyvolává jak pocity zmatku, smutku a dokonce v některých případech i agresivitu. Dítě okolí provokuje, odmítá, záměrně šokuje svými projevy.

Děti ve věku jedenáct až třináct let

Dítě částečně rozumí rozvodu z médií, od vrstevníků nebo přímo z rodiny. Odmítavý postoj a nesouhlas se může projevit agresivitou, vulgarismy, negativismem. Ve svém věku si je již schopno uvědomit svoji hodnotu a může s rodiči manipulovat ve svůj prospěch různými nástroji a technikami a jeho nezralost může podporovat černobílé vidění.

Děti ve věku čtrnáct až šestnáct let

Vzrůstá pubertální náladovost a emoční labilita, i bez rozvodu je v tomto věku obtížné udržet si určitou autoritu a neformální respekt dítěte. Hrozí pocity úzkosti, deprese, nejistota, zklamání, delikvence, drogy, sexuální promiskuita, strach z budoucnosti.

Děti ve věku sedmnáct až devatenáct let

Děti už se nemají zájem se zabývat problémy rodičů. Očekávají, že rodiče jim vyjdou vstříc, jak ochotou vyslechnout, poradit, pomoci, tak i finančně, když to budou ony děti potřebovat. Těžko snášejí situaci, kdy „potřebný“ je naopak rodič. To je vhání do opozice. Roste riziko legálních odchodů – psychologicky spíše „útěků“ - z domova, včetně předčasných sňatků.

Děti dospělé

Dospělé děti také prožívají následkem rozvodu pocit ztráty, závisti a úzkosti. Zkušenosti s rozvodovým procesem mohou ovlivnit reaktivitu na vlastní manželství (Nováka, Průchová, 2007, s. 54-56).

Novák, Průchová (2007) bere v úvahu různé obranné reakce u účastníků rozvodového procesu a pro naše účely tématu především dětí:

V první fázi vyrovnávání se s rozvodem rodičů některé děti proti danému stavu bojují, jiné mohou upadnout do určité melancholie a samy sebe přesvědčují, že jim to nevádí. Mohou upnout svou pozornost na jiný zástupný problém.

Ve druhé fázi se děti jakoby obrní a zatvrdí proti jednomu nebo oběma rodičům nebo dokonce vůči sobě.

Ve třetí fázi následuje zdánlivá adaptace. Vše je jasné a pod kontrolou, mnohdy pak ale i malý stimul spustí dalekosáhlé následky, jakoby osobnost dítěte měla sníženou imunitu vůči problémům (Novák, Průchová, 2007, s. 54-56).

Dle mého názoru reakce dětí na rozvod úzce souvisí s jejich postojem k situaci, rodičům a výchově a péči. Celý tento proces ovlivňuje podmínky, zdali se u nich projeví tendence přiklánět se na stranu jednoho rodiče a druhého devalvovat.

Mezi konkrétní, často přechodné, avšak nezanedbatelné potíže, které se mohou u dětí v rozvodovém a porozvodovém období objevit (a objevují) patří deprese, úzkost, porucha pozornosti a spánku, extrémní introverze, agresivita a útky či myšlenkové úniky od frustrující situace a prostředí (Plaňava, 1994).

J. Elliott a M. Place (2002) ve své knize popisují šest důležitých úkolů, které by děti měly zvládnout, aby byl dopad rozvodu na ně minimalizován. Měly by se smířit s realitou, distancovat se od konfliktů rodičů, vyrovnat se ztrátami, zbavit se pocitů viny a zlosti, přijmout fakt separace a vytvořit si nové cíle a plány pro další vztahy s rodiči.

Matějček, Dytrych (2002) upozorňuje na důležitou roli, kterou mají pokračující či naopak přerušené vztahy se členy širší rodiny (prarodiče, tety, strýcové, bratřenci, sestřenice). V našich podmínkách je poměrně běžné se s těmito vzdálenějšími příbuznými často stýkat a děti s nimi mohou mít blízký vztah, který je pak často rozvodem narušen - tedy další faktor, který může psychice dítěte uškodit.

Ivo Plaňava ve své knize „Jak se nerozvádět“ (1994) upozorňuje na důležité souvislosti a možnosti předcházet traumatům pro děti. Zdůrazňuje, že komplikovaný rozchod a hádky jsou pro dítě velmi dramatické a bolestivé, je pro dítě snazší, když vidí u rodičů, že rozvod zvládají a je pro ně nejlepší co nejdříve nastavit bezproblémový kontakt s nerezidentním rodičem.

Vyčerpaní rodiče partnerským konfliktem mají sníženou schopnost se vcítit do prožívání a vnímání dětí komplikované situace. Každé dítě je individuální a reaguje jedinečně. Dokonce se stává, že si děti přejí, aby rodiče ukončili konflikty v rodině rozvodem. Dopad rozvodu na

dítě se nedá předvídat, ale pokud vycházíme z mnohafaktorové determinace, můžeme zvážit některé pravděpodobné reakce u dětí. Hraje zde velikou úlohu míra rodinné resilience, osobní nezdolnosti, koheze a soudržnosti. Existuje část dětí, které se dokážou úspěšně vyrovnat s velmi konfliktním rozvodem rodičů (přestože ta šance je mnohem nižší) a druhá část dětí může mít potíže spojené s rozvodem celkem bezproblémovým. V některých případech děti uzavřou koalici s jedním rodičem proti druhému, nebo jednoho rodiče trvale odmítají, dokonce v případech, kdy partneři spolu nijak zvlášť špatně nevycházejí. Obvykle však chtějí děti žít s oběma rodiči.

2 SYNDROM ZAVRŽENÉHO RODIČE

Syndrom zavrženého rodiče (dále jen SZR) označuje chování mezi rodiči a dětmi v jaderné rodině, nebo dětmi a rozšířenou rodinou, kdy se děti bez zjevného a podstatného důvodu odmítají stýkat a komunikovat s jedním nebo více rodinnými příslušníky - převážně s otcem, nebo matkou. V praxi se s SZR setkávají nejen psychologové, ale také učitelé, vychovatelé a v neposlední řadě soudci a úředníci podílející se na úpravě rodinných vztahů zejména v rámci rozvodového řízení. SZR je jednou z kauz k řešení v soudně znalecké práci a na odborech sociálně-právní ochrany dětí. K porozumění komplexnosti SZR je důležité správné pochopení příčin, projevů, důsledků ale i včasná diagnóza, které se týkají nejen dětí, rodičů a dalších rodinných příslušníků, aby byla možná ta „správná“ terapie tohoto jevu.

2.1 Vymezení Syndromu zavrženého rodiče

„Syndrom zavrženého rodiče je definován jako porucha, která vzniká primárně v souvislosti se spory o dítě při rozchodu rodičů. Hlavním projevem je výrazné odmítání jednoho z rodičů, kontaktů s ním a jednostranný příklon k rodiči druhému“ (Krčmářová, 2007, s. 97).

Eduard Bakalář v roce 1996 přeložil knihu autora termínu Syndrom zavrženého rodiče amerického forenzního psychiatra Richarda Gardnera („The Parental Alienation Syndrome, 1992) a uvedl tento termín do české terminologie. Později pozměnil jeho název na syndrom zavržení rodiče. Odborná veřejnost vede do současnosti diskuse, zdali použité slovo zavržený je správný a výstižný. Vhodnější připadá slovo odcizení. Například v novém Velkém psychologickém slovníku autorů Hartl, Hartlová (2010) termín Syndrom zavrženého rodiče není uváděn, nezmiňuje ani termín zavržený nebo zavržení. Ve 4. vydání Velkého psychologického slovníku sice zavádí termíny „syndrom odcizeného/odmítaného/zavrženého rodiče“ a „syndrom odcizení v rodině“, ale ani jeden z pojmů nevysvětluje a poukazuje na další termín „parental alienation syndrom - PAS“.

Abychom si lépe ujasnili, proč dochází ke sporům o terminologii v otázce odcizení, odvržení, odmítání, popíšeme si výklady pojmů pro jejich lepší pochopení.

Odcizení ALIENATION ESTRANGEMENT jedná se o projev obranných mechanismů lidského jedince v situaci, kdy vnější a vnitřní podněty jsou pro osobnost nepřijatelné a působí na jedince nepříjemně. Mohou se projevovat pocity bezmoci, zoufalství, samoty, odosobnění od sebe samého a svého okolí (Hartl, Hartlová, 2010).

Odmítání REJECTION neboli odmítnutí, jedná se o obranný mechanismus, jedinec odmítá lákavý cíl, chce se tím například uchránit zklamání (Hartl, Hartlová, 2010).

Aby Gardner (1996) podrobněji popsal syndrom zavrženého rodiče, používá ve svém vysvětlení další pojmy:

Pojmy:

„parental alienation“ – odcizený rodič

„alienating parent“ - zavrhuující rodič

„alienated parent“ - zavržený či zavrhováný rodič

„alienated child“ - odcizené dítě

„programming parent“ - programující rodič

Pro porozumění mechanismům uplatňujícím se v programování dětí je velmi prospěšné srovnání s procesem vymývání mozku, tak jak se praktikuje v některých sektách. Brainwashing prováděly i některé totalitní režimy, ve velkém měřítku např. čínský komunistický režim se zajatými americkými vojáky v době Korejské války v 50. letech minulého století. J. R. Lipton identifikoval osm účinných mechanismů při brainwashingu, R. A. Gardner je srovnává s postupy užívanými při vytváření syndromu zavrženého rodiče (Gardner, 2001, str. 6-14). Podobnost je vysoká, i když jsou samozřejmě i rozdíly.

„Dítě, které původně milovalo oba rodiče, **projde zkušeností vymývání mozku, která je hluboce ovlivní**. Vytváří se tak u něj falešné Já, nepravé a zdeformované jádro vlastní osobnosti, což je celoživotně poznamenává. Odpůrci, kteří odmítají uznat diagnostiku SZR PAS, proklamují, že zavržení může být odpovídající odpovědí na chování rodiče padoucha, tyрана, alkoholika. To opravdu může. Jde ale jen o nepatrný zlomek z celkového počtu zavržení. Potřeba kladného vlivu obou rodičů na dítě je jednoznačně potvrzována psychology a psychiatry“ (Novák, 2013, s. 21).

2.2 Přístupy k jevu Syndromu zavrženého rodiče

Termín SZR je laickou a odbornou veřejností různými způsoby akceptován. Tento pojem má své zastánce a své protivníky. První skupina jej prosazuje, druhá ho zavrhuje. Utvořila se i třetí skupina, která navrhuje přesně diferencovat případy, kdy je možno a kdy je chybné používat tohoto termínu při posuzování nezletilých.

Zásadním požadavkem pro správnou a včasnou diagnostiku je jednotný přístup, metoda a zohlednění jedinečnosti a individuality jednotlivých případů.

Nechť až odpor dětí stýkat se s násilným rodičem se obvykle velmi často chybně považuje za výsledek manipulace prvního rodiče. Nebere se v úvahu vliv možného předchozího domácího násilí. Často nejde o syndrom zavrženého rodiče, ale o vliv agresivního dlouhodobého jednání jednoho z rodičů.

Zastánci

Pojem syndrom zavrženého rodiče nebyl v ČR pojat mezi diagnózy. Přesto se v praxi „diagnóza“ syndrom podle původní verze R. Gardnera (1996) provádí. Psycholog Gardner, který zavedl termín SZR, ve své pozdější publikaci svou původní interpretaci upřesnil takto: *„SZR lze použít pouze tehdy, když rodič nezavdal nezletilému příčinu k tomu, aby jej dítě oprávněně nenávidělo. Dojde-li k tomu, že rodič nezletilého týral a je to hodnověrné, je odmítání tohoto rodiče dítětem oprávněné a koncept SZR není platný“* (Gardner, 1998).

Uvedené vyjádření zřejmě mnozí posuzovatelé bud neznají, a proto uplatňují dřívější nesprávnou formulaci o SZR, nebo je pro ne jednodušší syndrom konstatovat.

Mnohým soudním znalcům postačuje třeba jen jeden nebo dva znaky, např. že jeden rodič druhému zamezoval styk s druhým rodičem a tím prý způsobil, že s dítětem druhý rodič nemohl komunikovat. Avšak nebere v úvahu, že jde o případ, kdy bylo dítě svědkem patologického chování druhého rodiče, došlo k napadání druhého rodiče za přítomnosti dítěte a navrhuje realizovat nucený styk dítěte s rodičem, a to na základě uvedené „diagnózy.“ Vyžaduje to citlivý přístup a zodpovědné vybírání metod při zkoumání nezletilých (Matějček, 1992).

Mnozí odborníci se striktně přidržují uvedených zákonů i staršího, původního vymezení pojmu Gardnerem. Uplatňují ho, aniž podrobněji a zaměřeně zkoumali, zda příznaky a výpovědi nezletilého, případně přítomnost dalších příznaků naplňuje PAS.

Odpůrci

V souvislosti s uplatňování SZR v těch případech, kdy to SZR není, zaměřuje se právo nezletilého na styk s oběma rodiči a především s rodičem, se kterým se nechce oprávněně stýkat, za jeho povinnost. A uvedená tzv. povinnost se pak vynucuje. Jestliže je však jeden z rodičů násilník, nastává v tom případě zcela nová situace, která by měla být řešena jinými způsoby. Odpůrci SZR správně poukazují na to, že existuje zcela jiná situace v těch případech, vzniklo-li podezření ze spáchání trestného činu domácího násilí jednoho z rodičů. Pokud se nejedná o klasický rozvod, dítě by nemělo doplácet na nedorozumění rodičů a rozhodně by nemělo končit v izolaci v zařízení (V roce 2004 bylo zřízeno Reintegrační centrum Sblížení pro diagnostiku a terapii syndromu zavrženého rodiče v Olivově dětské léčebně v Říčanech u Prahy, zřizovatelem je občanské sdružení Spravedlnost dětem.), které není jeho přirozeným prostředím a za hádky rodičů a rozvod „potrestáno“.

J. Pavlát a D. Janotová (2006) upozorňují, že místo SZR lze použít stávající diagnózy:

Z hlediska diagnostiky lze rozpoznat u rodičů a dětí v rozvodových sporech poruchy psychického stavu, které lze hodnotit všeobecně užívanými diagnostickými kategoriemi. Většinou jde o adaptační poruchy, poruchy osobnosti a poruchy psychického vývoje, které se rozvíjejí v důsledku špatné adaptace na rozvodovou situaci a další uspořádání péče o dítě.

Podobná tvrzení rozporuje psycholog Tomáš Novák (2006) následovně: „Po stránce medicínské přejímá klasifikaci z Doporučených postupů pro praktické lékaře MZ Praha 2001. Ta je rozsáhlejší než Pavlovským uváděný dodatkový kód T 74.3, resp. 8. Mimo jiné pak ukazuje, že syndrom splňuje definici zanedbávání. Gardnerovi bylo v USA vytýkáno, že syndrom zavrženého rodiče byl zneužit militantními otcovskými organizacemi. To ovšem není vina samotného syndromu. Samozřejmě obdobné zneužití hrozí i u nás, a to nejen ze strany „militantních otců“. Na to je třeba dát pozor a zároveň nevylít s vaničkou i dítě“.

Diferenciovaný postoj

Pracovníci z oboru psychologie, psychiatrie, práva a sociální práce, kteří mají k SZR nezaujatý postoj tvoří poslední skupinu. Jejich snahou je v první řadě zabránit rozporuplnému diagnostikování SZR tak, aby nedocházelo k psychickému a sociálnímu poškozování zúčastněných ať se jedná o nezletilé děti, jejich rodiče a případně další rodinné příslušníky. Je nutné při klasifikaci SZR vytvořit přesné a jednoznačné nástroje pro včasnou diagnostiku tohoto jevu a správně je aplikovat tak, aby byly brány v úvahu jak příčiny vzniku SZR, tak gradienty, které tento jev zesilují a zároveň byla stanovena jasná a účinná terapie.

2.3. Multikauzální etiologie Syndromu zavrženého rodiče

Syndrom zavrženého rodiče je spojován s komunikačními problémy jako součástí rozchodu nebo rozvodů rodičů, kde není podmínkou, že se musí jednat o manželský pár. Rodičovství může být biologické, adoptivní, nevlastní, ale svým vztahem, soužitím a cíli vyjadřují záměrnou a cílenou výchovu dítěte v rámci rodinného systému. Na příčiny můžeme pohlížet z několika úhlů. Projevy SZR jsou ovlivněny mnoha faktory a podmínkami.

2.3.1 Exogenní podmínky

Rodina a její klima může být ovlivněno i prostředím, kde se odehrává rodinný život a normami, které uznává prostředí obklopující rodinu a vztahy. Můžeme li předpokládat, že rodinu a její jedince ovlivňuje sociální kontrola a hodnotový systém nejbližších přátel a sousedů, zabýváme se rozdíly mezi chápáním života ve vesnickém a městském systému. Rozdílnost mezi oběma systémy již není tak markantní, ale stále zde nacházíme kořeny určitého hodnotového žebříčku, který je sice ovlivněn horizontální sociální mobilitou a migrací obyvatel z jednotlivých systémů, ale stále zachovává určitou kontinuitu k prostředí. Na vesnicích se jeví obyvatelstvo více spjata s náboženstvím a tradicí, panují zde neformální sousedské vztahy založené na trvalém osídlení, mezi obyvateli panuje vyšší sociální a morální kontrola na úkor anonymity a soukromí, rodina tráví více času péčí o dům, zahradu a domácnost a z tohoto důvodu je vyšší předpoklad, že spolu osobně komunikují a musí vynakládat větší úsilí na zvládnání komunikačních strategií. Zaujala mne proto studie Svobodové (2011) která zkoumá rozdílné podmínky rodinného života venkova od městské společnosti.

Tradičně se společnost na venkově vyznačovala znaky, které ji značně odlišovaly od městské společnosti:

- Skupinová struktura méně početná, jednodušší, spíše neformální
- Sociální status hlavně vrozený a připsaný
- Sociální role tradiční, konzervativní, nealternativní chování, obtížné zavádění nových rolí, výkon rolí je orientován dovnitř společenství
- Slabší diferenciacie sociální struktury
- Poměrně pevná sociální stratifikace

- Sociální mobilita málo intenzivní, spíše horizontální, proud migrace jednosměrný, úzké sňatkové okruhy
- Sociální kontakty málo četné, lokálně omezené, spíše osobní, neformální, intimní, trvalejší, příbuzenské a sousedské
- Sociální instituce spíše neformální rodinné
- Autority: církev, předkové, stáří
- Sociální normy: zvyky a obyčeje
- Solidarita na základě příbuzenských vztahů

V dnešní době dochází k přibližování venkovského a městského způsobu života a některé tyto znaky již mizí (Majerová, 2008).

Kraus (2014) upozorňuje na vážné problémy, které jsou znakem současného vývoje společnosti. Za důležitý považuje trend individualismu, který jsem zmínila v prvních kapitolách. Jedná se o posuny v sociálních normách, kde se porušování stává pravidlem a postihuje reprodukci, rodinu, vztahy mezi mužem a ženou. Konkrétně změna po roce 1990 ve sféře hospodářské, ale i kulturní poznamenala život rodin. Najednou se objevuje nezaměstnanost, která působí na stabilitu rodin, ovlivňuje demografickou situaci, zprostředkovaně má vliv na rozpad rodin. Přibývá žen, které se chtějí stát matkami, ale nechťejí se vdávat, nebo chtějí záměrně zůstat bez partnera a otce svých dětí. Celkový stav společnosti provázený těmito změnami způsobuje dezorientaci, diferenciaci společnosti a má anomický charakter, který se stává aktuálním problémem právě v rodině. (Kraus, 2014, s. 127) Výskyt vývoj syndromu zavrženého rodiče ovlivňuje celá řada podmínek. Pro ilustraci uvádíme podmínky ekonomické, sociální a právní.

Ekonomické

Na konci 80 let došlo v ČR ke změně ekonomického systému k tržnímu hospodářství a trh práce pozměnil svoji podobu. Na trhu práce jsou nastaveny požadavky jako vyšší specializace, odbornost, ochota pracovat přesčas a velká časová flexibilita. Rodič, který pečuje o dítě je ve své nabídce pracovat omezen. Musí se starat o dítě v době jeho nemoci, zajišťovat jeho čas v období prázdnin, upravit svou pracovní dobu tak, aby odpovídala věku dítěte a jeho požadavkům na péči. Tlak na pracovní výkon rodičů a angažovanost v práci rodiče unavuje a mají méně času a energie na trávení volného času s dětmi. Děti pak

automaticky a snáze navážou silnější emoční vazbu s tím z rodičů, který má dostatek časového prostoru s nimi trávit volný čas.

Z pohledu pracovního uplatnění můžeme rodiče rozdělit do dvou skupin.

- a) Rodiče, kteří mají vhodné perspektivní zaměstnání, úměrně placené a s dostatečnou sociální oporou v rodině a okolí a nemají výraznější existenční problémy.
- b) Rodiče, kteří mají problém s uplatněním na trhu práce, jsou svými dispozicemi značně omezeni a odkázáni na nízké příjmy, nenachází zdroje pomoci a opory ve svém okolí a řeší pravidelně režie domácnosti a s tím spojené problémy finanční nedostatečnosti.

Pro oba případy platí, že zdroj finanční opory je součástí rodinné resilience a odolnosti vůči vnějším stresovým faktorům. Rodina, která udržuje širší vztahy s příbuzenstvem, sousedstvím a přáteli má širší okruh finančních zdrojů v případě nouze. Rodiče ekonomicky zabezpečení mají více kladných podmínek k rozhodnutí odejít z manželství a jejich rozhodnutí o rozvodu tyto podmínky usnadňují. Rodič, který pečuje o dítě a je ekonomicky závislý na druhém rodiči je svou situací nucen k větší spolupráci a komunikaci ohledně výchovných postupů, stylů a přístupů k dítěti. Matky, které jsou zařazeny na trhu práce, mají dostatečný příjem financí a oporu své rodiny získávají větší sebevědomí a nejsou závislé na ekonomické podpoře otců, z toho vyplývá větší pravděpodobnost, že nejsou odkázány na příjmy svých manželů a více se angažují v roli rozhodování o budoucnosti rodiny. Rostoucí participace žen na trhu práce tak má podle Beckera za následek zvyšování rozvodovosti (Becker, Landes, Michael, 1977).

Ženy podávají žádost o rozvod častěji než muži (v současnosti podává žena žádost o rozvod ve více než 2/3 případů), přičemž tuto skutečnost potvrzují i zahraniční studie.

Sociální

Rozvodovost vytváří podmínky pro projev SZR. Vysvětlit růst rozvodovosti se sociologické školy snaží delší dobu. Můžeme zmínit změny v průmyslové výrobě, které potřebují pohyblivého zaměstnance, který se stěhuje a tím se dostává mimo okruh generační rodiny, například prarodičů, kteří již nemohou ovlivňovat přímo osud svých potomků a vnoučat. Dá se to přikládat zánikem podstaty dědictví z ekonomického na kulturní kapitál (Možný 2006).

„Není však zdaleka jisté, jestli právě odsouzení k individualismu v naší stále chaotičtější civilizaci neposílí potřebu rodiny a nepovede k jejímu opětovnému upevnění“ (Možný, 2006, s. 214).

Ve své době bylo podstatným objevem, že sociální charakteristiky partnerů mohou ovlivňovat kvalitu a trvání manželství. Vnitřní krize manželství totiž nevedla kolikrát k rozpadu, ale díky vnějším tlakům právním, kulturním, ekonomickým a společenským vedla manželství, které se navenek zdálo mrtvé k tomu, aby se nerozváděly.

Zejména práce opřené o Homansovu teorii (1974) sociální směny přinesly výsledky. Tento teoretický přístup studuje zejména náklady a výnosy, které jedinec vnímá jako pevně spojené s udržením vztahu. Náklady a výnosy ovšem nezahnují jenom ekonomické, ale i psychologické a sociální zisky a ztráty, které ze vztahu plynou. Jedinec při jednání vedoucím k rozvodu nebo udržení manželství zvažuje alternativy, které jsou mu otevřeny, zda mu bude jako rozvedenému lépe, jaká je bilance ztrát a zisků, atd. (Možný, 2006). Studie proměny genderových rolí na rozvodovost Beckera rozvíjí teorie racionální volby, kdy iniciátor rozvodu zvažuje, jaká bude mít pro něj nová životní etapa dopad. Podle Beckera (1977) má tendence žen o vyšší uplatnění na trhu práce podíl na zvýšení rozvodovosti, ale vztah mezi příjmem ženy a nezávislostí na muže není zcela lineární. Podle některých studií rozvodovost s rostoucím příjmem ženy dokonce klesá.

Kraus upozorňuje na pojem dezintegrace rodinného života, kde lze pozorovat, že v mnoha rodinách ubylo chvil, kdy se schází pohromadě a přibývá naopak rodin, kde ke komunikaci využívají podstatně více informační technologie, jako je mobilní telefon, e-mail, skype a podobně. Pouto rodiny posilují nejvíce právě faktory, jako je vzájemná komunikace, společné záliby, a teprve pak následuje například erotika a sexualita. Desintegraci pocítují nejvíce děti, vnímají absenci pevného zázemí (Kraus, 2014, s. 131).

Právní

Právní řešení úpravy výchovného poměru rodiče k nezletilým dětem připouští novou formu péče a to péči společnou, nebo střídavou. Oba rodiče mají právo podílet se na výchově svých dětí rovným dílem, trávit s nimi volný čas a pečovat o ně a jejich role po rozvodu již není rozdělena tradičně na pečující matku a platícího otce. Konečné rozhodnutí soudu se již obtížněji předvídá a tak aby rodiče zlepšili své šance na „vítězství“, začali své děti častěji programovat ve svůj prospěch. Dříve si především matky byly jisté, že by otec musel prokázat

výrazné deficity ve výchově a péči, aby mohl ohrozit jejich výlučné postavení. Dnes mají poměrně podobné šance a tak si je formou popouzení proti druhému rodiči snaží pojistit.

2.3.2 Endogenní podmínky syndromu zavrženého rodiče

Rodina je ovlivňována vnějšími podmínkami prostředí, ve kterém žije a podmínkami, které panují uvnitř rodiny. Mezi členy rodiny dochází ke komunikaci a vzájemné interakci. Členové rodiny zaujímají vůči sobě několik sociálních rolí. Rodič je např. matkou, manželkou a v rozšířené rodině dcerou, sestrou, tetou atd. Tyto role se prolínají a dohromady tvoří systém. Mezi rodiči a dětmi mezi manželi dochází k transakční analýze tak, jak ji popisuje Erik Berne (2013). Pokud je transakční výměna komuniké v relativní normě, můžeme předpokládat i nižší riziko SZR. Forma komunikace je ovlivňována výchovou, která vyplývá ze socializace během dynamiky rodiny, velmi důležitou úlohu hraje vzorové chování, ale i hodnotový systém rodiny, postoje a sebeúcta jednoho člena rodiny k druhému.

Rodinu tvoří její členové, jak jsem zmínila, rodičovskou roli může vykonávat rodič biologický, ale i prarodič, teta, adoptivní rodič, jmenuji případy, kde se může odehrávat SZR. Členové jsou částí rodinného systému, vzájemně se ovlivňují a jejich komunikační technika a osobností nastavení je hluboce ovlivněno strukturou osobností. Je velká škoda, že na toto téma existuje velice málo validních výzkumů. Vycházíme z určitých předpokladů a případových studií autora Bakaláře, kde se projevují určité osobností rysy programujícího, programovaného a na straně dítěte. Velmi důležité je pochopit motivy programujícího rodiče, protože tady se naskýtá prostor pro změnu jeho postojů, ovšem nemůžeme opomenout, že SZR se týká celého rodinného systému jako celku.

Programující rodič

Původem SZR jsou ty horší a destruktivnější stránky lidské povahy. Probíhat může motiv msty, trestání, agrese, nebo frustrace či mezigeneračního přenosu. Pravidelně se objevují následující motivy:

1. Potřeba vnějšího nepřítele, na kterého lze svést všechny těžkosti, nezdary, neúspěchy a vlastní selhání.
2. Egoistická snaha po výhradním vlivu na utváření psychiky dítěte a na jeho další život a někdy to přechází až do pocitů vlastnictví potomka (Bakalář, 1996).

Motivaci popisuje ve své knize Milan Nakonečný takto: „Lidské chování je vědomě i nevědomě zaměřeno na dosažení určitého cíle, a jako takové se vyznačuje určitou intenzitou a trváním v čase“ (Nakonečný, 2009, s. 177). Rodič pod vidinou dosažení cíle ve formě získání přízně dítěte pouze na svou stranu používá nástroj vědomé i nevědomé manipulace.

Manipulace z hlediska sociologie představuje nástroj sociální kontroly. Pro uplatnění má zásadní význam ovládnutí systému informování a zpracování vědomí. Díky tomu je možná manipulace s myšlením lidí a v jejím důsledku podřízení mas či jednotlivců cílům dominující osoby (Wróbel, 2008, s. 62-64).

Motivy programujícího rodiče se různí, mohou být kombinované a v rozdílné intenzitě. Během konfliktu se mohou měnit, mizet, nebo se znovu objevovat.

Motivy a vlastnosti programujícího rodiče

Znalci z oboru psychologie a psychiatrie, kteří v případě SZR zkoumají a pracují s programujícími rodiči, nacházejí časté motivy. Bakalář (1996) třídí pohnutky, které vedou rodiče k uzurpování dítěte na několik kategorií. Výskyt a intenzita odpovídají individualitě osobnosti, liší se případ od případu. Dva uvedené poslední motivy (vlastnictví a transcendence) jsou však dle studií znalců zastoupeny vždy.

- **Motiv pomsty** je poměrně čitelným nástrojem, jak partnera tlačit „do kouta“. Rodič vyhrožuje, že partner dítě nikdy neuvidí a že má poslední slovo.
- **Motiv „ochrany“ dítěte: zklamaný rodič** najednou pociťuje, že mění na exmanžela či exmanželku názory, nalézá více negativních vlastností, bývá o nich hluboce přesvědčen a má potřebu dítě „chránit“ a držet druhého rodiče v bezpečné vzdálenosti.
- **Motiv bezpečnosti:** programující rodič se bojí, že dítě bude expartnerovi prozrazovat nějaké interní informace, které by mohli programujícího rodiče ohrozit.
- **Motiv mocenský a potřeba vnějšího nepřítele:** programující rodič se chce zbavit podílu viny za rozpad manželství, a proto hledá v expartnerovi nepřítele a svůj postoj přenáší na děti.
- **Motiv lépe přesvědčit případného nového partnera:** rozvedený rodič si najde nového partnera a aby mu dokázal svou oddanost, dává jasně najevo negativní postoj k expartnerovi.
- **Obava z pozdější ztráty dítěte:** programující rodič se bojí u staršího dítěte, že bude u soudu projevovat svůj názor, nebo požádá o změnu výchovy a péče.
- **„Vlastnictví“ dítěte:** programující rodič chce své dítě vlastnit, vybudovat s ním velmi intenzivní a silný vztah, to zní pozitivně, má to však velmi zásadní negativa.

„Vlastněné“ dítě by mělo splňovat tato kritéria:

- a) bezvýhradně a trvale jej milovat.
- b) odrostlejší dítě bude mít zhruba stejné názory a postoje k důležitým životním otázkám, jako jsou vztahy k lidem, práci, přírodě, zvířatům, Bohu, politice, a bude vyznávat zhruba stejné hodnoty (určité odchylky programující rodič toleruje).
- c) bude mít také hluboký pocit vděčnosti k programujícímu rodiči a bude se o něj intenzivně starat, eventuálně o něj pečovat“.

Programující rodič chce s druhým rodičem soupeřit, programujícímu rodiči velmi záleží na tom, komu se dítě bude podobat, aby podobně prožívalo dětství a aby mělo podobné citové reakce. Jde o to, aby si dítě vybavilo právě programujícího rodiče jako jediného, kdo mu zprostředkoval informace o rodině, vlasti, historii, náboženství a tradicích.

Pro programujícího rodiče takto vlastněné dítě představuje:

- a) **závislého, trvalého „partnera“** dítě ovládá i mocensky z pozice.
- b) **svého pokračovatele** - dítě bude předávat rodičovi názory svým dětem a pro programujícího rodiče vnoučatům.
- c) **určitou pojistku** pro stáří či vážnější onemocnění. Programující rodič má v plánu ukrást duši dítěte a být její výhradní architekt a právě proto druhý rodič působí jako rušitel jeho plánů s dítětem a chce se ho z pole rodičovství zbavit, odsunout, ponechat ho v pozici úplně na konci.

Pokud jsou programujícího rodiče plány a cíle splněny, získává větší sebejistotu a sebevědomí, že je mu dovoleno s dítětem manipulovat a přináší mu to hluboké uspokojení (Bakalář, 1996).

2.4. Projevy syndromu zavrženého rodiče

R. Gardner (2006) ve svých publikacích opakovaně popsal 8 příznaků (diagnostických kritérií) společných pro SZR:

1. Nenávistná kampaň za degradaci rodiče: silná nenávist k zavrženému rodiči, pozitivní emoce jsou vůči němu vytěsňeny, na dotaz proč rodiče odmítá, odpovídá v superlativech a extrémně kritickému hodnocení, vyjmenování zlých činů a smyšlených scénářů.

2. Slabé, banální, neodůvodněné či absurdní zdůvodňování, zcela absurdní argumentace, proč rodiče nenávidí výmluvy typu: např. „Nechci k tátovi, protože se mne furt vyptává, jaké mám známky ve škole“.

3. Nepřítomnost ambivalence (černobílé hodnocení rodičů): dítě přemrštěně miluje rodiče programujícího a hovoří o něm v superlativech, ale druhého rodiče extrémně odmítá a zavrhuje.

4. Fenomén nezávislého názoru („vyhlášení nezávislosti“): děti přehnaně uvádí, že zavržený rodič situaci neovlivňuje, brání ho a veškeré negativní názory proti druhému rodiči vydává za své, vsugerované pravdy pokládá za své a svůj postoj přehnaně až histrionsky prezentuje především na úřadech.

5. Reflexivní podpora programujícího rodiče v rodičovském konfliktu: při diagnostických vyšetřeních a terapeutických činnostech dítě zavrženého rodiče demonstrativně přehlíží a ignoruje a jeho kritika bývá podstatně tvrdší, než kritika programujícího rodiče, podložená silně emotivně a zároveň se chce programujícímu rodiči zalíbit a kontroluje jeho reakci (mimiku, podprahové vnímání).

6. Nepřítomnost pocitu viny: děti mají velmi nebo zcela potlačené svědomí a necítí pocit viny a zahanbení za lži a zcela ignorují city zavrženého rodiče.

7. Vypůjčené scénáře (papouškování) dítě reprodukuje naučenou kritiku, není to řeč, která odpovídá věku dítěte, nebo jsou to informace, které ví zprostředkovaně od programujícího rodiče. Mnohá dětská obvinění jsou identická s obviňováním programujícího rodiče. Např. čtyřletá holčička uvedla: „*Mívám noční můry, když spím u otce. Co jsou noční můry nevím, ale máma to říká.*“ Pětiletý chlapec: „*Jeho nová přítelkyně je kurva.*“ Devítiletá dívka: „*Když mám jít k matce, tak hyperventiluji. Nevím, co to je, prostě hyperventiluji.*“ Jiná devítiletá: „*Je to lhát a podvodník a vždycky na nás vymýšlí nějaké triky. Maminka říká, že mě i sexuálně obtěžoval.*“

8. Rozšíření nepřátelství na členy původní rodiny zavrženého rodiče prarodiče ze strany zavrženého rodiče hluboce stavem trpí a je velmi pravděpodobné, že nenávisť dítěte se obrací i proti nim, ačkoli nemají se situací výrazně tolik společného. Dokonce se dítě obrací svou nenávisť i proti domácím zvířatům, myšleno pes, nebo kočka a podobně.

SZR podporují projevy těchto typů chování a vztahů:

- komplikovaný průběh styku se zavrženým rodičem.
- odcizené chování s rysy zloby, naschválů a ponižování zavrženého rodiče.
- patologická radost z ublížení zavrženého rodiče spojená s radostí z pochvaly od rodiče programujícího.
- city a emoce před zavržením byly v normálu, láskyplné, důvěrné, ale v době zavržení nesou velmi silné znaky nenávisti a odporu k zavrženému rodiči.

Rozdělení dle intenzity chování

Dle intenzity programování, jejichž rozlišení je, dle Gardnera (2006), důležité pro zvolení správného terapeutického i právního přístupu.

Rozlišují se:

1. *těžké případy SZR* (extrémně narušená osobnost zavrhuje rodiče; fanatismus, jenž přenáší na děti – ty pak nejsou schopny se zavrženým rodičem vůbec trávit čas; paranoidní vztah k dítěti; zavrhuje rodiče nejsou schopni rozlišit zcela nesmyslná obvinění od těch, která by mohla být reálná).
2. *středně těžké případy* (zavrhuje rodiče nejsou tolik fanatičtí; jsou schopni do určité míry rozlišit zcela nesmyslná obvinění od těch, která by mohla být reálná; děti mohou být svěřeny do jejich péče, avšak třeba dohled nad návštěvami zavrženého rodiče).
3. *mírné stupně SZR* (zavrhuje si rodiče jsou si vědomi negativních důsledků odcizení se s druhým rodičem; vyskytuje se pouze zlost a touha po pomstě, nikoliv paranoia; ochotní ke kompromisu).

Za SZR nepokládáme situace, kdy dítě prožilo v rodině týrání psychické či fyzické a jeden z rodičů se týrání aktivně, nebo pasivně zúčastnil. Diskutabilní ale je, že i programování dítěte a tzv. brainstorming můžeme považovat za určitý druh týrání směřující k poruše osobnosti (Gardner, 2006, s. 83-87).

2.5 Důsledky syndromu zavrženého rodiče

Důsledky syndromu zavrženého rodiče se mohou nepříznivě podepsat jak na psychice dítěte, tak na straně zavrženého rodiče a s velkou pravděpodobností se podepisují i na programujícím rodiči. Rozlišujeme mezi důsledky krátkodobými, střednědobými a dlouhodobými. Je nutné podotknout, že stále chybí jak u nás tak i ve světě dlouhodobé ukazatele a statistiky, které by jasně vymezily důsledky syndromu zavrženého rodiče.

2.5.1 Dopady na dítě

Zavržený rodič je ze zákona povinný plnit své rodičovské povinnosti, dítě řádně vychovávat a hmotně zabezpečit, ale jeho funkce je omezena na placení výživného. Paradoxem je, že má minimální vliv na výchovu, ale ze zákona se podílí plnou měrou odpovědností za případné škody způsobené dítětem. Warschak (2003) ve své knize popisuje jakým způsobem se manipulace a SZR odrazí na psychice dítěte a k jakým důsledkům dochází. Dítě, které zavrhuje rodiče, se připravuje o možnost psychické podpory a opory v případě nouze, ve většině případů i hmotných statků, dokonce i možností dědictví po zavrženém rodiči, pokud zavržený rodič udělá závěť v neprospěch dítěte. Dítě **ztrácí téměř vše, co s druhým rodičem souvisí.**

U dítěte se brzdí a deformuje **emocionální vývoj**. Dochází k potlačení pozitivních emocí k zavrženému rodiči, toto potlačení a vytěsnění emocí může vést k psychickým potížím a psychosomatickým projevům. Chybí pocit viny a je nabouráno svědomí a následně dochází ke snížené zdravé sebereflexi. Dítě se později učí ve škole spojitosti genetické výbavy a dědičnosti a je poučeno, že polovina genetické informace pochází od zavrženého rodiče a tím jeho sebevědomí obdrží další ránu. „*Ti, kteří svým dětem zablokují přístup ke zdrojům lásky a podpory, zkomplikují jejich cestu k nalezení citové stability*“ (Warschak, 2003, s. 20). Wróbel (2006) zdůrazňuje důležitost výchovy a převzetí sociální role a sexuální identity. SZR a jeho proces působí na psychiku dítěte velmi výrazně a ovlivňuje jeho osobnost do té míry, že dochází k nerovnoměrnému psychickému vývoji a sociálního rozvoje.

Dítě má **omezené výchovné omezení a vzorové chování k převzetí sexuální identity a sociální role**. Pokud programuje matka syna, ztrácí dítě možnost identifikace s otcem, přirozeným mužským vzorem a u děvčat může ovlivnit **volbu erotického partnera** (Kraus, 2014, s. 128-129).

Programování vysvětluje Alina Wróbel (2006) ve své knize takto: „je to skryté, podvodné, pletichářské jednání, využití něčí neznalosti nebo naivity, chytré intrikaření skryté pod pláštíkem zdání, jehož záměrem je dosáhnout pro sebe maximálního prospěchu na úkor někoho jiného“ (Wróbel, 2006, s. 49).

Warschak (2003) upozorňuje na **zásah do přirozené autority** zavrženého rodiče a dopadem bývá narušení vztahu k autoritám celkově. Dítě svou zkušeností nenávisť vůči jednomu

z rodičů a popřípadě jeho příbuzenství může převzít tendence chovat se podobně nepřátelsky ke všem nepohodlným osobám. Dítěti chybí model slušné a uctivé domluvy a tím pádem jeho výbava do budoucího života v sociální oblasti postrádá techniky konsensu. **Ztráta vlastní identity** a celého rodinného příběhu v jeho životě chybí a tato mezera může být postrádaná například v lékařské anamnéze a možnosti informace o genetických dispozicích použít ve formě léčby. Zkušenost vymývání mozku od programujícího rodiče způsobuje vznik falešného „já“, zdeformované jádro vlastní osobnosti a tato skutečnost dítě jako jedince hluboce celoživotně poznamenává.

John Locke (1984) zdůrazňuje ve své knize důležitost stejného postavení otce i matky. Prosazuje **pěstování charakteru a mravní ušlechtilosti a opírá se o rozvíjení poznání a rozumu**. Výchově připisuje významnou úlohu. Důraz klade na mravní výchovu. Mnohem větší důraz než je učenost klade na ušlechtilost, moudrost, a dobré chování. Podstatné je pro dítě autorita k oběma rodičům a vychovatelům a úctu dítěte k nim (Locke, 1984, s. 47-60).

Bakalář (1996) poukazuje na závažné patologie ve vztahu k rodičům, příbuzným a vlastnímu budoucímu rodičovskému životu. **Citové vazby dítěte** jsou patologicky nabourány, nejen vůči zavrženému rodiči, ale často i k jeho rodině a příbuzenstvu, k jiným blízkým osobám, např. k druhému rodiči, jsou vědomě a cíleně narušovány, blokovány, sabotovány apod. za pomoci morálně pochybných aktivit, jako je odstěhování se i s dítětem bez vědomí nebo souhlasu druhého rodiče, rozvod, účelové obvinění ze sexuálního zneužívání apod. za pomoci morálně pochybných aktivit, jako je odstěhování se i s dítětem bez vědomí nebo souhlasu druhého rodiče, rozvod, účelové obvinění ze sexuálního zneužívání apod. Dítě má **zidealizovaný vztah** o manipulujícím rodiči a ne zřídka se vytvoří nezdravé pouto, které pokračuje až do dospělosti. Pro dosažení tohoto cíle se **egoisticky devalvují i partnerské vztahy**, manipulace dítěte trvá často i v dospělosti a dochází k zasahování programujícího rodiče i do života dospělého potomka a to může narušovat je manželství a rodinný život. Následky u dítěte mají rozsah nejen v jeho osobním životě, ale mohou se nezdravé vzorce chování a uchopení sociálních rolí nadále výchovou přenášet na další potomstvo.

2.5.2 Dopady na zavrženého rodiče

Zavržený rodič bývá v celém procesu postaven jako žalobce, který informuje OSPOD a soud o tom, že je bráněno jeho právu ve výchově dítěte. Zápasí s ambivalentním pocitem, kdy své dítě hluboce miluje, ale zároveň ho musí vystavit složitým situacím vysvětlování, vypovídání

a účasti na diagnostických pohovorech. Někdy slyší své dítě lhát, nebo překrucovat situaci a vidí, že dítě je za své amorální chování programujícím rodičem odměněno. Zavržený rodič nemá moc šancí přirozeně komunikovat, stýkat se a působit na své dítě, prožívá přirozenou rodičovskou roli své dítě milovat, chránit a být mu na blízku. To vše je mu odepřeno a zavržený rodič prožívá hlubokou frustraci, obviňování ze selhání, strach ze ztráty potomka, zlobu na situaci a programujícího rodiče. To vše stojí zavrženého rodiče hodně sil s malou vidinou na dohodu a urovnání vztahu. Převážná část pozornosti je obrácena na dítě a jeho potřeby a zavržený rodič působí v celé situaci jako spouštěč událostí. Stále vládne ve společnosti feministická tendence, na úřadech a školství pracují převážně ženy a rodič otec je chápán jako „zloděj matčiných dětí“, čili se mu pravděpodobně nedostává dostatečné empatie, opory a efektivní pomoci. Pro takového rodiče bývá i velmi těžké založit novou rodinu s dětmi, protože u něj převládá představa vyplývající ze zkušenosti, že se celý příběh může opakovat znovu a zažije tragický chod událostí opakovaně. Vzhledem k tomu, že nejsou statistiky, kolik odcizených dětí v období dospělosti naváže vztah se zavrženým rodičem, můžeme se pouze domnívat, že jen určitá část zavržených rodičů se dočká v budoucnosti satisfakce. Mnoho dětí používá pro vlastní ochranu model reakce vytěsnění krutých technik vůči rodiči a celou kauzu má zpracovanou tak, že se necítí, viní. Toto by mohlo být otázkou pro další možný výzkum a hledání možností, jak pomoci nalézt dětem a rodičům k sobě cestu a odpuštění. Pokud rodiče a dítě připustí možnost nápravy a najdou v sobě motivaci pracovat na schopnosti spolu opět kvalitně komunikovat, mohou využít jednu nebo více z možností terapie. Syndrom zavrženého rodiče a jeho důsledky je možné eliminovat vhodným terapeutickým přístupem založeným na komplexnosti a spolupráci se všemi členy rodiny a to především dětmi a jejich rodiči. Velmi důležité je odhadnout stupeň SZR, tedy mírný, střední nebo těžký. U posledního je zapotřebí dítě umístit do neutrálního prostředí. Na určování stupňů ale žádné věrohodné tabulky neexistují, vychází se z chování a tendence zavržení. Pokud se pozornost nasměřuje pouze na děti, není možné uchopit motivy programujícího rodiče, které jsou základním těžištěm terapie. Důležité je také věnovat velkou pozornost zavrženému rodiči, který do značné míry trpí. Prvním krokem je včasné odhalení a především snaha o okamžité zastavení v pokračování zavržování a péče co nejdříve obnovit kontakty mezi rodinami. Soud v naší společnosti nařizuje rodičům, aby docházeli do společné psychologické ambulantní péče rodinných poraden, nebo krizového centra, ale otázkou je, zdali programující rodič nezesílí svůj vliv na dítě a ve snaze vyhrát usiluje o to, aby dítě nespocovalo s terapeutem a chápalo ho také jako protivníka a vetřelce. Dítě si může v takovém vztahu vybrat programujícího rodiče jako svého ochránce i před terapeutem a

identifikovat se více s názory manipulujícího rodiče tak jak uvádí ve své článku Sedlák, zakladatel praxe v pedagogické poradně a dotazníkového výzkumu (Sedlák, Jánský, 2002). Oběma rodičům je potřeba pomoci v tom, aby dokázali oddělit a rozlišit rodičovskou a partnerskou rovinu svého vztahu.

Závěrem teoretické části chci napsat, že zmíněné poznatky budeme v praktické části používat v cirkulárním pohledu a komponovat do jednotlivých uvedených případů jedinečnost rodiny v dynamice jejího vývoje a podmínek.

3 PRAKTICKÁ ČÁST

V praktické části bakalářské práce chci zkoumat u konkrétních případů vývoj syndromu zavrženého rodiče v rodinném systému, jeho příčiny, projevy a dopady u dítěte a zavrženého rodiče. Zdrojem kazuistik pro účel empirické části byly soudní spisy a rozhovory se soudci. Zajímám se o hlubší souvislosti vztahů, jejich vývoje v rámci rozvodového procesu. Struktura výzkumu koresponduje s teoretickou částí. Rodinný příběh sleduji v širších souvislostech.

3.1 Cíle, otázky, výzkumný soubor a metody výzkumu.

Cílem praktické části je zaměřit se na rodinu jako na rodinný systém, popsat její typ, velikost, životní styl, vztahy a komunikaci, vývoj a známky nedorozumění. Zaměřuji se na příčiny rozvodu v rodině, délku, způsob a klíčové okamžiky rozvodového procesu a jejich vliv na chování rodičů a dětí. Studuji motivy, projevy a techniky manipulace u programujícího rodiče a dítěte. Soustřeďuji se na formu a vývoj jevu syndromu zavrženého rodiče v konkrétních případech. Sleduji dopady na děti a zavržené rodiče. Jako metodu výzkumu jsme použila studium dokumentace soudních spisů a rodinné poradny.

Stanovila jsem tyto výzkumné otázky :

VO1 Rodinný systém zasažený syndromem zavrženého rodiče jevil známky nízké resilience.

Dílčí otázky:

- 1) Děti v rodině jsou hravé, aktivní, milé a mazlivé a lehce přizpůsobitelné, mají koníček a zdravé sebepojetí?
- 2) Nachází se v rodině duchovní dimenze?
- 3) Vlastní rodina sociální oporu v přátelích, rodině, sousedství?
- 4) Vypořádala se rodina společně úspěšně se zátěží?
- 5) Uznává rodina společné rituály?

VO2 Rodina se syndromem zavrženého rodiče má individualistické sklony životního stylu.

Dílčí otázky:

- 1) Jaké životní hodnoty rodina preferuje?
- 2) Umožňuje rodina otevřený systém a prostupný pro vzájemnou interakci s okolím?
- 3) Jsou děti vedeny k úctě a pomoci svým rodičům?

VO3 Rodič z rozvedené rodiny řeší situaci ve své rodině podobným způsobem.

Dílčí otázky:

- 1) Jsou prarodiče dítěte rozvedení?
- 2) Stýká se matka nebo otec s rozvedeným prarodičem?

VO4 Dítě nemá zájem se zavrženým rodičem stýkat ani ve své dospělosti.

Dílčí otázky:

- 1) Stýká se dítě se zavrženým rodičem v dospělosti?
- 2) Zajímá se dítě o okolnosti procesu zavržení v dospělosti?

VO5 Zavržený rodič nejeví zájem plodit nové potomky.

Dílčí otázky:

- 1) Založil zavržený rodič novou rodinu a zplodil potomky?

VO6 V rodině s těžkou formou syndromu zavrženého rodiče nebyl uplatněn systemický přístup.

3.2 Kazuistiky

Kazuistika č.1 - Okresní soud Semily

Dle spisu rodiče založili manželství po dvouleté známosti. Matka se vdávala ve 37 letech a pracovala jako učitelka na umělecké škole. Syn se jí narodil v 38 letech. Pochází z rozvedeného manželství, otec nežije. Otec pochází z úplné rodiny, ženil se ve 39 letech, pracoval jako voják z povolání a syn se mu narodil ve 40 letech. Bydleli ve společné domácnosti, v rodinném domě v malé obci cca 2000 obyvatel, ekonomická situace rodiny byla stabilní.

Z rodinné anamnézy dále vyplynulo, že u obou manželů se jednalo o manželství první a že nezletilý Lukáš měl k oběma rodičům dobrý vztah. Jak s otcem, tak s matkou trávil čas a s oběma si hrál, je nutno uvést, že první dva roky trávila matka Lukáše na mateřské dovolené a otec chodil do práce a staral se převážně o dům a zahradu. Po dvou letech se manželka vrátila do práce a s výchovou začala pomáhat její vlastní matka (babička), která byla rozvedená a bydlela ve vzdálenosti asi deseti kilometru v sousedním městě. Dle výpovědi obou manželů, Lukášova babička s dítětem navázala blízký vztah, vodila ho často do školky a trávila v jejich domě i několik dní v řadě za sebou. Otec Lukáše začal být „nervózní“, chybělo mu soukromí a babička prý „mluvila do chodu domácnosti“. V manželství se začali objevovat neshody ohledně výchovy Lukáše a manželka se stále častěji přikláněla na stranu svojí vlastní matky (babičky). Hádky a neshody trvaly asi rok a po té se manželka i se synem odstěhovala ze společného domu ke své matce.

O pár měsíců později manželka podává návrh na rozvod a uvádí jako důvod rozvodu „násilné“ chování manžela, které však nikdy nebylo prokázáno. Jejich nezletilému synovi jsou v té době 3 roky.

Po dalších šesti měsících v dubnu 1993 podává matka Lukáše žalobu k placení výživného a k předběžnému opatření o svěření nezletilého do péče. Jejich rozchod probíhá velmi bouřlivě (hádky rodičů, vulgarismy, obviňování „schválností“, apod.) Z obou stran dochází k neplnění vzájemných dohod a obviňování ještě před ukončením rozvodového řízení a nezletilý Lukáš je pod neustálým tlakem, ke kterému dochází opakovaně jednou ze strany matky a po druhé ze strany otce, několikrát dochází k „nevrácení syna“ ve stanoveném termínu z obou stran.

Na konci roku 1993 soud svěřuje dítě do výchovy matky a k rozvodu dochází o čtyři měsíce později, kde je upraven jak styk s otcem tak i výše výživného. Otec má nárok stýkat se synem každý sudý týden od pátku do neděle a 2x ročně jeden týden v období zimních a letních prázdnin. Od první chvíle rozpadu manželství probíhaly problémy ve styku s dítětem, které se po rozvodu ještě prohloubily.

Otec i matka nezletilého Lukáše se dle spisu nedrželi dohody a nepředávali si syna včas, u předávání si vzájemně nadávali a obviňovali se. Střídavě na sebe podávaly návrhy na změnu výchovy, nedodržování dohody, maření úředního rozhodnutí. Dítě bylo několikrát vystaveno znaleckým posudkům, které vyhovovaly straně, která je právě podala, a nebyly pro soud důvěryhodné. Posudky si nechaly vytvářet matka a otec i na svou osobu a výchovnou zralost. Opět i tyto posudky hovořily ve prospěch objednavatele a nebyly pro soud klíčové. Jednání v soudní síni se pravidelně opakovala na popud obou stran a doprovázely je další a další znalecké posudky. Soud domlouval matce i otci, aby se dohodly a uvědomily si, že nezletilý Lukáš jejich hádkami trpí.

Z dokumentace vyplývá, že po celou dobu sporů viděl otec syna cca 8 krát a to do věku pěti let a to zcela výjimečně. Matka Lukáše na styk s otcem „připravovala“, a to také potvrdily nezávislé znalecké posudky ze strany soudu.

Nezletilý Lukáš už v té době hovořil o svém otci jako o „panu Vaňkovi“ (příjmení bylo změněno má jen ilustrativní charakter). A při pohovoru se soudním znalcem uváděl, že „pan Vaněk je na maminku zlý“ ale nebyl své tvrzení schopen nijak vysvětlit. Vyjadřoval se více dospěle, komunikoval neadekvátně svému věku, neměl kamarády mezi vrstevníky, velice se fixoval na svou matku a babičku.

Matka argumentovala při nedodržování styku potvrzením dětského lékaře, že syn má teplotu, nebo kašel a všechno dokládala u soudu.

Postupně se u syna vyvinul psychosomatický syndrom gastroenterologického a respiračního rázu. Syn reagoval na zmínku o otci astmatickým záchvatem a křečemi v oblasti dutiny břišní. Celý případ se vlekl celých 14 let a vracel se z krajského soudu k okresnímu a obsahuje přes 500 stran. Z posledních znaleckých posudků zadavatelem okresního soudu vyplývá, že ani jeden z rodičů nejeví známky patologické osobnosti, ale celý proces byl pro syna natolik traumatizující, že i když prostředí matky je jednoznačně manipulující, jakákoli snaha o

obnovení kontaktu mezi otcem a synem by vedla k dalšímu prohlubování dopadů na dítě. Na základě těchto závěrů otec upustil od dalšího soudního jednání a spoléhal na to, že až syn bude dospělý, otce vyhledá a bude chtít znát subjektivní pohled otce na celý příběh.

Syn se k otci stále nehlásí, na dopisy a telefony neodpovídá, a k osobnímu kontaktu doposud nedošlo. Otec ani matka novou rodinu nezaložili a nemají další děti.

Shrnutí.

Případ neobsahuje hlubší informace o životním stylu a hodnotové orientaci rodiny. Rodina žila v úzkém okruhu, matka Lukáše se stýkala často se svojí matkou, otec nezletilého se svojí rodinou jen výjimečně (bydlí cca 200 km daleko). Přátele navštěvovali minimálně. Rodinná resilience se formuje jako nedostačující, postrádá známky sociální opory a schopnosti čelit zátěžovým situacím. Příčinou rozvodu se jeví podmínky soužití, málo společného volného času a nepřiměřené zásahy ze strany prarodiče. Oba rodiče spolu drasticky komunikovali před soudem a hlavně před dítětem.

Otec měl na syna výchovný vliv do 3 let jeho života a po rozvodu jen mizivé osobní kontakty, za 14 let se konalo cca 25 kontaktů. V této době nefungovaly reintegrační centra. Rodiče se po celou dobu nebyli schopni domluvit na výchově a dělali si naschvály. Soudu se přes veškerou snahu nepodařilo usměrnit výchovné styly a komunikaci rodičů. Znalecké posudky vypovídaly o syndromu zavrženého rodiče, ale razantní zásah změny výchovného prostředí by syn snášel daleko hůře, než silný protektivní výchovný styl matky. Dopady jevu na zavrženého rodiče a dítě nejsou známy. Závěrem bych ráda sdělila svůj názor. Případ se mi jeví, jako chybná komunikace mezi matkou a otcem, jejich neochota zamýšlet se nad podstatnými návrhy soudu. Nevyužili intenzivně služeb rodinného poradenství a vyzkoušeli velice málo možných alternativ k rehabilitaci rodinných vztahů. Všimla jsem si jisté nezralosti osobnostního nastavení rodičovských rolí, kde daleko větší úlohu hrála touha o „vlastnictví dítěte“ a projev pomsty jeden k druhému. Dítě se dle mého pohledu stalo obětí celého procesu a změna výchovného stylu a prostředí by mu přinesla daleko větší rány, než sice nezdravá, ale pro dítě bezpečná výchova matky.

Kazuistika č.2 - Okresní soud Semily

Rodiče založili manželství po roční známosti, trvalo dva a půl roku a narodil se syn Tadeáš. Rozvod proběhl, když byly synovi rok a půl a byl svěřen do péče matky. K výchovnému podílu otce rozhodoval soud s ohledem na věk dítěte.

Rodinná anamnéza uvádí, že se matka vdávala ve 25 letech a pracovala jako obchodní asistentka v masném průmyslu. Syn Tadeáš se jí narodil v 26 letech. Pochází z rozvedeného manželství, se svým otcem se nestýká. Otec se ženil ve 33 letech, pracoval jako informatik a syn se mu narodil ve 34 letech. Pochází z rozvedeného manželství, jeho rodiče se rozváděli, když byli se sourozenci dospělí.

Ze soudního spisu vyplývá, že manželé se seznámili v kavárně náhodou. Oba si rozuměli, jezdili na výlety a společné dovolené. Otec měl obecní byt na vesnici. Matka ale chtěla bydlet u své matky (babičky) ve středu města, aby měla všude blízko, až se narodí dítě. Otec souhlasil. První 2 roky bylo manželství poměrně klidné. Matka se starala o domácnost a společně si upravili patro domu její matky (babičky). Žili v domě společně s babičkou, matčíným bratrem a matčíným nevlastním rozvedeným otcem.

Dle výpovědi otce měla hlavní slovo v rozšířené rodině babička, rozhodovala o domě a investicích. Problémy nastaly, když se narodil syn Tadeáš. Otec se cítil na druhé koleji, péči o syna vykonávala matka s babičkou. Koupání a krmení prováděla matka s babičkou, matka přestala vařit, stravovali se u babičky. Otec nesměl trávit volný čas mimo dům, to mu bylo vyčítáno, vykonával práce na domě, které řídila babička. **Dle výpovědi matky** se manželství rozpadlo, protože jí otec Tadeáše nebyl oporou a neměl pro ni pochopení.

Dle spisu tehdy začalo docházet k hádkám mezi otcem a babičkou. Ze začátku se matka stavila na otcovu stranu, ale pak vliv babičky na matku zesílil a vzájemně se otec a matka odcizili. Otec dával na domácnost celou výplatu a na kapesné dostával minimální částku, která stačila na dopravu a obědy. Vše ostatní koordinovala matka s babičkou. Se synem směl trávit čas, pouze když spal v kočárku, po probuzení si s ním hrála babička a matka. Když bylo synovi 1,5 roku, přišla matka s babičkou s návrhem, aby se načas odstěhoval do svého bytu, že se situace časem urovná. Otec odešel do svého obecního bytu, syna navštěvoval ve středu a v sobotu pravidelně, ale převážně ho vozil spícího v kočárku. Asi po půl roce (synovi 2 roky) matka navrhla žádost o rozvod s tím, že nebude ve styku otce se synem dělat problémy.

Otec i matka soudní rozhodnutí o styku s nezletilým Tadeášem dodržovali. Otec podal po dvou letech žádost o rozšíření styku s 4letým Tadeášem a soud rozhodl v jeho prospěch. Okresní soud vydal rozhodnutí o úpravě styku v rozsahu každý sudý víkend od pátku 17:00 hod do neděle 17:00 hod. Matka s tímto rozsahem nesouhlasila, ale její odvolání ke krajskému soudu bylo zamítnuto. Matka argumentovala ve svém odvolání: „že syn je jiný, než ostatní děti, velice na ni fixovaný, vyžaduje zvláštní péči a zacházení“.

V období kdy bylo Tadeášovi šest let, oba rodiče, matka i otec, založili nové rodiny a narodily se jim další děti v manželství. Na přelomu sedmého a osmého roku Tadeáše požádala matka dopisem otce, o sjednocení příjmení nezletilého s příjmením svého druhého manžela s čímž otec nezletilého nesouhlasil a písemně vyrozuměl matku, že trvá na původním příjmení syna Tadeáše. Rozšířený styk otce s dítětem byl bez větších problémů dodržován až do této doby.

Po této události se začala situace postupně měnit a začali se objevovat první trhliny u nezletilého ve vztahu ke svému biologickému otci.

Matka začala pro nezletilého Tadeáše nepřímo vyžadovat neúměrně drahé dárky např. hada s teráriem, kde pořizovací hodnota dle jejího uvážení činila 8.000,- Kč a naléhala na otce, aby tímto dárkem synovi vynahradil to, že nemá biologického otce u sebe. Otec na tyto výzvy reagoval a matce vysvětloval, že jeho finanční situace nedovoluje pořizovat dětem tak drahé dárky.

Otec nezletilého upozorňuje na chování matky a obrací se na OSPOD. Otec na OSPODU ve svých výpovědích uvádí, že „syn je na návštěvách usměvavý a spokojený, ale matka ho vyrušuje svými telefonáty a je ochotná při sebemenším náznaku pro syna přijet v půli víkendu a synovi to telefonicky připomíná, jak ho miluje...“ Dále otec uvádí, že po víkendu mu matka volá a vyžaduje pro syna speciální podmínky jako „syn chce být jen s vámi a nechce jezdit za sestřenkami“ nebo „syn nechce chodit s vámi za dětmi k sousedům, ale chce být jen u vás“. Dle otce nezletilého matka Tadeáše začala určovat, co bude se synem o víkendu dělat a předem to už synovi slíbila a to např. „návštěva Zoo v Praze, Dinoparku v Brně“.

OSPOD eviduje korespondenci otce, kde upozorňuje, že matka syna z víkendů u otce omlouvá, nedodržuje soudní rozhodnutí, nenahradí víkendy, kdy otec přistoupí na změnu ve prospěch matky.

Matka uvádí, že synovi nedávají jídla, co mu chutnají, syn trpí nechutenstvím a musí se mu v tomto ustoupit. Vypovídá na OSPODU : „Syn potřebuje pít hlavně minerálky, nic jiného mu nechutná a u otce mu podávají vodu a čaj. Tadeáš přijede domů a trpí zácpou“. Matka se bojí o synovo zdraví, posílá mu na návštěvy k otci kynuté knedlíky, koláče, sladké pití limonády, a podobně. Později se ve spise ukazuje, že syn trpěl od narození celiakií a tato strava byla pro něj zcela nevhodná.

Otec nezletilého podává návrh o rozšíření styku s nezletilým Tadeášem.

Matka na žádosti otce o rozšíření styku reaguje tím, že „syn je po návštěvách u otce nešťastný, pláče, bolí ho hlava a nechce k otci jezdit. Prý se mu tam nelíbí, 2 letá sestra mu ubližuje a on se jí bojí“. Nemá rád otcovu novou ženu, babičku. Matka dle spisu OSPOD a soudní dokumentace píše otci dopis, aby nenutil syna trávit víkend u sebe, ale aby syna navštěvoval v místě bydliště u babičky, v této době bylo Tadeášovi 9 let. Matka nezletilého podává návrh na omezení styku Tadeáše s otcem.

Žádost otce o rozšíření styku s nezletilým Tadeášem je soudem zamítnuta. A vztah nezletilého Tadeáše k otci se zhoršuje.

Dle matky otec nezletilého „nebral ohledy na synova přání.“ Soudní spis dokumentuje, že matka tvrdí, že syna na styk připravuje a za synovo opoziční chování vůči otci nemůže.

Soudní znalecký posudek, který byl vyhotoven na žádost soudu, hodnotí oba rodiče jako výchovy schopné. Matka je více protektivní a k otci má syn ambivalentní postoj. Extrémní je vztah Tadeáše k babičce, která je mu bližší, než matka.

Otec podává v desíti letech Tadeáše soudní návrh na změnu výchovného prostředí ve svůj prospěch. Okresní soud požádá soudního znalce o posudek na syna, matku a otce. K vyšetření se dostavuje matka se synem a otec sám. Dle znaleckého posudku vyplývá, že syn je úzkostný, extrémně fixovaný na svou babičku. Kdyby si měl vybrat s kým bude žít odpovídá „nejraději u babičky a mohla by tam být i mamka.“ Na dotaz, kdy chce vidět otce odpovídá: „nechci k němu jezdit, ani za jeho rodinou, ale na výlet bych s ním jednou za čas jel...“

Návrh otce na změnu výchovného prostředí je zamítnut a poslední soudní rozhodnutí o rozsahu styku otce s nezletilým již desetiletým Tadeášem vymezuje styk otce se synem každou sudou sobotu a neděli pod podmínkou, že syn bude spát u matky a babičky.

Dle výpovědi otce v následujícím soudním řízení o výživném se uvádí, že Syn Tadeáš se k otci chová nedůstojně, na návštěvách otce zesměšňuje, dárky bagatelizuje, klade další podmínky styku jako: „pokud mi nekoupíš coca-colu a hranolky, řeknu mámě, že mne biješ“ Otec u soudu o výživném uvádí, že „své povinnosti vůči synovi plní, miluje ho, píše mu dopisy, ale podmínky syna vůči němu se nepřiměřeně stupňují a proto styk otce se synem nebude vyžadovat. Dále uvádí, že nezletilý Tadeáš může přijet kdykoli, kdy bude chtít. Přímé spojení vlakem je cca 15 minut.“ Ve svých výpovědích otec zdůraznil, že celá záležitost je traumatizující nejen pro syna Tadeáše, dále pro příbuzné nezletilého Tadeáše ale i pro novou otcovu rodinu.

Otec založil novou rodinu již před projev syndromu zavrženého rodiče a narodily se mu dvě děti. Jeho manželství je plně funkční a trvá 12 let.

Matka založila novou rodinu již před projev syndromu zavrženého rodiče a narodily se jí další dvě děti. Její druhé manželství bylo po pěti letech trvání na žádost matky rozvedeno. Matka žije nadále u své matky (babičky Tadeáše).

Otec dle rozhovoru uvádí, že syn Tadeáš nereagoval od svých deseti let až do dosažení věku sedmnácti let ani na jeden z dopisů a další snahy o komunikaci ze strany otce. Vysvědčení a zprávy o Tadeášovi získával otec ze školy, kam nezletilý chodil. V sedmnácti letech se Tadeáš ozval otci písemně a požádal o osobní setkání, ale telefonní číslo na sebe odmítl dát. Otec a syn se sešli, vyhýbali se oba tématu o minulosti. Tadeáš zdůrazňoval, co ho stojí škola a že matka je na tom finančně špatně. Otec navrhl synovi, že mu rád pomůže a podpoří ho, pokud to bude v jeho možnostech.

Syn se potom již neozval, ale od matky nezletilého přišel návrh, aby se společně s otcem domluvili na zvýšení výživného.

Shrnutí

Rodina spolu z počátku manželství pěkně vycházela. Vzájemně se navštěvovali se širším příbuzenstvem a trávili volný čas a dovolené pohromadě. Matka a otec neměli společné přátele a dle spisu se přátelé otce matce nelíbili. Matka více inklinovala ke své rodině a preferovala návštěvy na svou stranu a tím postupně omezovala kontakty s otcovou rodinou. Základní oporou byla jaderná rodina matky a to její matka (babička Tadeáše), bratr (strýc Tadeáše) a nevlastní otec (manžel babičky). Příčinou rozvodu se jeví podmínky soužití a

nepřiměřené zásahy ze strany prarodiče (babičky Tadeáše). Rodičům do jejich komunikace razantně zasahovala matčina rodina. Dle výpovědi otce byla matka nezdravě fixovaná a ovlivňovaná svou matkou (babičkou Tadeáše).

Otec měl na syna výchovný vliv do 1,5 let jeho života a po rozvodu se kontakt otce se synem postupně měnil k horšímu. Dramatickou změnu přinesla matčina svatba a založení nové rodiny, kdy chtěla syna Tadeáše přejmenovat na jméno nového manžela - Tadeášova nevlastního otce. Za podstatné je třeba zmínit, že toto nové manželství matky bylo posléze rozvedeno a přejmenování Tadeáše by bylo zcela neúčelné a matoucí. Dle spisu vyplývá, že oba rodiče využili možnosti rodinné poradny, ale nešlo o aktivní spolupráci. Matka měla snahu se s otcem domluvit, ale za podmínek, které nebyly realizovatelné. Podmínky posléze kladl i syn Tadeáš a společně s matkou je stupňovali. Soud vycházel ze znaleckého posudku, kde na vyšetření přišla matka se synem v době, kdy osobní kontakt otce se synem nebyl dlouhodobě realizován. Syn viděl otce pouze sporadicky a jejich vztah byl do jisté míry nabourán. Otec argumentoval, že metoda vyšetření neodpovídala stupni zavržení a syn byl hluboce pod vlivem rodiny, kde bydlel. Otec u soudu zdůrazňoval, že formy diagnostiky nesplňují vhodné techniky. Poslední soudní rozhodnutí znělo ve prospěch otce, ale podmínka, že musí desetiletého Tadeáše vozit na noc domů do jisté míry zvedla matce Tadeáše „sebevědomí“ a to se promítlo na chování Tadeáše vůči, které dle výpovědi otce v soudním spisu bylo „nedůstojné, provokativní, neuctivé“. Otec přestal styk vymáhat a nechal synovi prostor na to, aby si uvědomil, že „láska není povinnost“, ale sám si dál vůči synovi své povinnosti svědomitě plnil. Bohužel ani po letech se nedostavila ze strany syna žádná změna a setkání, které proběhlo, neslo známky jisté manipulace Tadeáše vůči otci. V soudním spisu se nachází také emotivní vyjádření příbuzných ze strany otce, kde je patrné, že ostatní členové rozšířené rodiny celým procesem hluboce trpěli a cítili se nevině ukřivděni. Vzhledem k tomu, že nikdo z rodiny už nejeví vážný zájem o rehabilitaci vzájemných vztahů, je pro mne těžké se zamýšlet nad účinnými kroky k obnovení vzájemné úcty. Dle mého názoru je syn pomalu dospělý, ale nemá zájem se dozvědět názor ze strany otce. Situace mu zatím vyhovuje. Mohu se pouze domnívat, že pokud by syna potkala v jeho životě podobná situace a dostal se do role zavrženého otce, více by pochopil pocity a prožívání rodiče, který je bezdůvodně odstrkován milovaným dítětem.

Kazuistika č.3 - SKT Liberec

Dokumentace manželské poradny

Jednalo se o několik jednotlivých a společných sezení

1. Sezení pouze s matkou

Matka se obrací na rodinnou poradnu a vypovídá nejprve sama, později je zkontaktován otec a děti. Je rozvedená a mají s bývalým manželem 3 děti. Děti byly soudním opatřením přiděleny do výchovy otci a nechtějí za matkou jezdit. Rodinu čeká další soudní stání a otec usiluje o střídavou péči. Matka chce děti do své péče.

Matka vypovídá, že byli s otcem od jejích 14 let a později se vzali. Ze spisu není patrné, kolik je matce, otci a jak dlouho před svatbou se znali. Na začátku manželství bydleli v domku matčiny rodičů společně s jejími rodiči. Narodily se jim děti. Matka se starala o domácnost a děti, a otec dětí podnikal na její živnostenský list. Když děti odrostly a ona nastoupila do zaměstnání, uvědomila si, že se cítí „jako bych byla manželovo další dítě“. Matka se proto začala více angažovat do rozhodování a v tom jí podporovala její vlastní rodina. Otci to nevyhovovalo, a ačkoli měli oba v okolí spoustu přátel, rozhodli se, že se od rodičů matky přestěhují. Matka si uvědomila, jak moc byla na rodičích závislá a separace jí psychicky pomohla. Uvědomuje si, že to byl velký životní zlom. Našla si jiného partnera, manžel na tento fakt přišel a došlo k „potyčce“. Matka uvádí, že jí její bývalý manžel fyzicky napadl. Otec se ve spise zmiňuje, že nešlo o hrubé napadení, ale „postrkování“. Otec si také našel novou partnerku a domluvily se s matkou dětí, že se rozvedou. Děti byly soudním rozhodnutím svěřeny do péče matky. Dle matky si její manžel myslel, že finančně ze svého platu neutáhne hypotéku na společně zakoupený byt. Matka uvádí, že začala podnikat a dařilo se jí, a proto jí začal otec dětí dělat naschvály a přetahovat děti na svou stranu. Dle matky otec usiluje o střídavou péči, aby nemusel platit alimenty, protože s novou partnerkou staví dům a šetří. Partnerka otce je policistka, zná se s úřady a má na ně vliv ve prospěch otce. Otec prý prohlásil, že matku zničí a poslední dva roky to cíleně dělal např. „podnikal loupežné nájezdy do jejího bytu“. Matka cítila oporu na OSPODu, ale ten prý byl ze soudního řízení vyloučen. Když se útoky na matku stále stupňovaly, nebránila dětem v tom (cituji matku) „aby děti šly za tátou, když chtějí být u něho a u soudu tohle zabralo jako fakt, že je vyhodila z domu...“

2. Sezení s matkou a otcem

Do rodinné poradny posílají rodiče právníci. Oba rodiče se shodnou na tom, že jsou ochotni pracovat na tom „aby se jejich vztahy ozdravily“, ale problém vidí pracovníci rodinné poradny v tom, že oba mají rozdílné představy o tom, co je ozdravení. Poradna se distancuje od boje u soudu a zjišťuje, že rodiče již měli zkušenost s rodinou terapií. Oba souhlasí, že v minulosti byl ten druhý dobrým rodičem a otec připojí, že „byl v manželství šťastný“. Poradnu zajímá, jak matka vnímá dobu, kdy děti poslala dobrovolně k otci. Matka vysvětluje, že velmi vnímala napětí, ve kterém díky hádkám žili děti, a pro jejich dobro se jich vzdala. Dle jejich slov „raději děti pustila, než aby trpěly roztržením“. Nyní jsou děti u otce po předběžném opatření a otec podal návrh na střídavou péči o děti. Matka tvrdí, že otec děti manipuluje proti ní a to je pro ni nesnesitelné a s tím z terapie odchází domů.

Otec hovoří o své nové partnerce, že má také dceru z prvního manželství. Partnerka, na rozdíl od jeho bývalé ženy, se s bývalým manželem dobře domlouvají a nechovají soupeřivě. Otec hovoří o tom, jak nejstarší dcera potřebovala rodiče při výběru střední školy a jak to bylo s matkou konfliktní a „když nebyla oporou matka, musel jsem být samozřejmě já..“ Rodinná poradna navrhuje termíny možné po měsíci.

3. Sezení s matkou a otcem

Rodiče očekávají soudní jednání, jsou oba nervózní. Komunikace mezi nimi vážne, prý se nic nezlepšilo. Poradna se ptá na příklady konfliktů. Otec otevře poslední problém, kdy chtěl podepsat od matky přihlášku na tábor, ale ta odmítla s tím, že „podepíše, až bude po soudě, že neví, kdy budou děti u ní, aby se potom nestalo, že pojednou na tábor, když mají jet k matce“. Z oboustranné interakce mezi otcem a matkou vyplývá, že co od určité doby zažili, vidí každý zcela opačně.

4. Sezení s matkou a otcem

Rodiče se účastnili soudního jednání, ale matka projevila velkou nedůvěru ke znaleckému posudku, otec byl spokojený. Rodinná poradna vnímá obtížnou situaci, kdy soud hledá viníka a terapie domluvu. Je obvyklé v takových případech terapii odložit, až bude soud vyřízený. Pozorně poradna zkoumá stav psychologického rozvodu. Matka se prožívá tak, že je s rozvodem smířená a chápe otcovu snahu usurpovat děti jako odvetu za její emancipaci. Poradna se snaží upozornit na rozdíl v prožívání ženy a muže, kdy mají od dětí tzv. „volno“.

Matka se cítí odchodem dětí k otci zoufalá a otec se divil, že se po odchodu dětí nějakou dobu neozvala. Otec by prý byl rád, aby nejmladší syn jezdil od matky šťastný a spokojený a chodí prý podle něj k matce rád. Matka ale cítí, že nejmladší syn hluboce trpí, zhoršuje se mu prospěch ve škole a chování. Poradna tuto skutečnost chápe tak, že matka tyto okolnosti vycítí snadněji než otec. Otec se dle záznamu jeví na sezení „žoviálně spokojený“, ale projevy má neklidné, situace mu není příjemná což nemusí vylučovat fakt, že pocit pomsty se může tímto způsobem naplňovat. Vzhledem k tomu, že rodiče očekávají další soudní jednání, je jim doporučena návštěva až po soudním stání.

5. Sezení matka s otcem

Rodiče se dostavují po soudním jednání. Soud rozhodl, že nejmladší syn bude ve střídavé péči a dvě starší děti v péči otce. Rozsudek nebyl rodiči poradně předložen. Otec je s rozsudkem spokojený a chce po matce, aby to akceptovala. Matka hovoří o tom, že podle ní je „soud nespravedlivý, děti mají být u matky, a soud nesmyslný, protože vztahy nenapraví“. Matka stále tvrdí, že otec děti proti ní štve a otec to popírá. Poradna se domlouvá s rodiči na tom, aby příště přišli s dětmi.

6. Sezení s rodiči a dětmi

Než se uskutečnila společná terapie, došlo mezi poradnou otcem a matkou k poměrně složitému domlouvání, jak bude sezení probíhat. Otec podal informace, že děti přijít do poradny chtějí, ale nesmí tam být matka. Matka toto akceptovala, ale přesto na sezení přišla. Otec vstupuje do poradny s dvěma staršími dětmi. Dcera se evidentně těší, ale najednou se objeví v čekárně matka a v tu chvíli dívka změní náladu, pláče a je neklidná. Poradna tuto situaci vnímá a prosím rodiče, aby odešli do čekárny. Dívka zůstává nervózní a hovoří za ní bratr. Problém vidí v tom, že matka velmi trvá na „své pravdě“, nenechá si ji vymluvit a v době rozvodu si brala sestru stranou a nepěkně mluvila o otci. Bratrovi se zdá, že byl mezi sestrou a matkou konflikt hlubší, ale sestra ho tají. Sourozenci prý k matce nechťejí, jsou u táty rádi. Děti jsou spolupracující, dívka sice mlčí, ale bratr se dobře ptá „jsme tady proto, aby se rodiče lépe domlouvali“. Rodičům poradna vysvětluje, že informace od dětí jsou diskrétní a že se distancuje od soudního sporu. Dále dle dokumentace navrhuje, aby další setkání probíhala odděleně a to matka a děti, a otec a děti. Důležité v dokumentaci se jeví to, že matka si vzala po rozvodu jiné jméno a změnil ho na neutrální např. Novák – Nováků.

7. Sezení matka s otcem

Terapie měla trvat cca 2 hodiny, ale nakonec probíhala velmi krátce. Oba rodiče mají s komunikací velké problémy. Matka se odvolala ke krajskému soudu, ale v této fázi oba čekají na stanovení stání. Otec uvádí, že bývalá žena všude jen bojuje, není schopná mluvit s rodiči, ani se svými dětmi. Matka reaguje na toto, že bývalý manžel se jí snaží očerňovat a pošpinit. Podle ní i to, že chodí do poradny podsouvá otec dětem tak, že „matka není v pořádku“. Otec o další sezení a terapii stojí, ale matka to zpochybňuje. Poradna sezení ukončuje bez dalšího stanoveného termínu.

Shrnutí

Dle spisu se ukazuje, že na počátku manželství byly mezi rodiči a dětmi láskyplné vztahy. Matka sice byla do jisté míry závislá na své rodině, kde zpočátku s manželem společně bydleli, ale když se objevily problémy v mezigenerační komunikaci, byla ochotná se manželem odstěhovat mimo dosah negativních zásahů. Rodina musela čelit tomu, že přátelé byli daleko od nového bydliště. Museli se všichni adaptovat na nové prostředí a hledat sociální oporu. Matka se dokázala zcela separovat od orientační rodiny a takzvaně „dospěla“. To jí zvedlo dle její výpovědi sebevědomí. Začala chodit do práce a našla si přítele. Manžel to zjistil, dle jejího vyjádření ji napadl a na truc si našel novou přítelkyni. Přesto prý matku neustále „trestal“ za nevěru. Tyto hádky a naschvály dle matky velice neblaze působily na děti a než aby o ně bojovala, dovolila, aby byly u otce. Děti se ale začaly k matce chovat jinak, odmítaly ji a nechtěly za ní jezdit. Matka to popisuje jako manipulaci ze strany otce, uplácení dětí a štvání proti matce. Tuto situaci matka vnímá jako pomstu otce za její nevěru. Otec je ochoten docházet na rodinnou terapii, ale děti se nechtějí s matkou na terapii setkat. Vše komplikuje současně probíhající soudní jednání o styku matky s nezletilými dětmi a rodinná poradna zcela výjimečně provádí terapii současně s probíhajícím soudním procesem. Děti vnímají situaci rozporuplně. Necítí k matce nenávist, či odpor, ale chtějí se s ní vídat velmi omezeně. Dle jejich výpovědí a komunikace z poradny se jeví, že jim matka nechybí. Matka je celou situací velmi paralyzována, přestává mít zájem o rodinnou terapii, cítí se ohrožena ve svém mateřství a hledá další motivaci pro možnou domluvu. Jako východisko vidí rozhodnutí soudu, ale bývalý manžel jí připadá jako „manipulátor a herec“, který se na úřadech přetvařuje. Manželé se na posledním setkání velmi hádají a vzhledem k tomu, že očekávají

další soudní jednání, rodinná poradna nenavrhuje další termín a čeká na zpětnou vazbu od rodičů. Dle mého názoru by případu pomohlo, aby rodiče, ale i děti našly vůli pracovat na rodinné terapii, stanovili si individuální plán a kroky k dosažení jednotlivých cílů. Jako první se mi jeví dynamická pravidelná komunikace pod dohledem odborníků.

Kazuistika č. 4 SKT Liberec

Dokumentace manželské poradny

Jednalo se o šetření a terapii zavržené matky a rodinné sezení s dětmi.

1. Sezení pouze s matkou

Matka je klientkou rodinné poradny cca 2 roky a léčí se dlouhodobě na úzkostnou poruchu a dlouhodobou středně těžkou depresi. Dle jejího vyjádření byla před půl rokem hospitalizována několik týdnů v nemocnici na otevřeném psychiatrickém oddělení. Manžel si v tuto dobu začal vztah s kamarádkou, která jim chodila pomáhat. Manželova přítelkyně vlastní prosperující firmu a během nepřítomnosti matky pozvala její děti a manžela na krátkou dovolenou na hory. Děti si kamarádku manžela oblíbily. Manžel nadále udržuje vztah se svou kamarádkou (K) a nehodlá ho zrušit, naopak se stupňuje. Děti tráví raději čas s otcem a s K, nechávají matku doma samotnou a vyráží na víkend mimo domov. To by matce zase až tak nevadilo, protože je unavená, ale zraňuje jí, že se dle jejich slov k ní děti nechovají hezky a preferují trávit čas jen s otcem a jeho přítelkyní. Matka vyhledala pomoc poradny, aby jí pomohla ve vztahu s dětmi a manželem. Poradna vnímá, že tento první pohovor pro začátek stačí, protože je matka velmi unavená. Domlouvá se s matkou na režimu rodinné terapie. Nabízí příští sezení pouze s matkou, potom zkontaktuje otce a děti. Vykoná šetření s otcem a dětmi bez matky a navrhne způsob a intenzitu sezení. Podle míry patologie v rodině zvolí termíny a zatím matku informuje, že se pravděpodobně budou konat každý týden 2 hodiny odpoledne. Matka souhlasí a odchází domů.

2. Sezení pouze s matkou

Matka se dostavuje včas ve stanovenou hodinu. Je upravená, ale smutná, pláče. Vypovídá, že její děti a manžel část týdne přespávají mimo domov u nové kamarádky. Jen jí řeknou „jdeme spát ke K a vrátíme se v neděli večer, Ty stejně celé dny prospíš, ani si nevšimneš, že tu nejsme, aspoň nemusíš vařit“. Poradna požádá matku, aby se v klidu posadila, nabídne jí občerstvení a vysvětlí náplň dnešního sezení. Poradna navrhuje matce, aby zavzpomínala, jak

se s manželem seznámily a co se událo, než se vztahy posunuly k horšímu. Matka se snaží reprodukovat rodinnou minulost a vypovídá. S manželem se seznámila, když jí bylo 25 let a manželovi 30 v roce 1995. Velmi si rozuměli, chodili tančit, do přírody a měli přátele, které navštěvovali. Po tříleté známosti se v roce 1998 vzali. Orientační rodiny se pravidelně navštěvovaly. Po svatbě se jim narodily děti, v roce 2000 dcera A, 2002 syn T, 2004 dcera E. Výchova probíhala velmi liberálně, matka s otcem trávili s dětmi všechnen volný čas. Měli společné přátele a s dětmi vyráželi na výlety a na chaty. Manželství bylo dle jejich slov šťastné. V roce 2012 zemřeli matce rodiče při nezaviněné autonehodě a matka utrpěla hluboký šok. Objevily se u ní těžké úzkostné stavy, deprese a myšlenky na sebevraždu. Vyhledala pomoc lékaře a 2 roky se intenzivně léčí. Její stav se sice stabilizoval, ale již nepodává vyrovnaný pracovní výkon, proto je v invalidním důchodu. Do práce nechodí a tráví čas domácími pracemi. Přestala vyhledávat společnost, naopak se bojí vycházet ráno a večer ven. Přes den jsou přátele v práci. Za celé dva roky se manžel naučil řešit její únavu tím, že děti bral na výlety a mezi přátele sám, aby své ženě ulevil. To vnímá matka pozitivně. Také si uvědomuje, že děti ji poslední dobou viděli často unavenou, někdy nervózní a že přestala o svůj vzhled dbát. Před půl rokem byla hospitalizována v nemocnici několik týdnů, a když se vrátila, všimla si nadstandardního vztahu manžela a dětí k jeho kamarádce. Jedná se o paní o 5 let starší, než její manžel, podnikatelku. Dle vyjádření matky je bezdětná a zdá se jí i zábavná. Matka chápe situaci a paradoxně ji ani tak nevdává, že k ní mají děti a manžel tak blízko. Ale trýzní jí, že od ní samé jsou děti odtažité a straní se její přítomnosti, v některých situacích ji ponižují, bagatelizují a tráví všichni mimo domov více času. Matka se cítí sama, ale dle její výpovědi přeje dětem a manželovi štěstí, protože se cítí nemocná a má opakující se myšlenky na sebevraždu. Uvádí také, že ji lékař navrhl další hospitalizaci, kterou ale matka odmítla. Řekla, že „pokud je můj čas odměřen a moc ho nezbyvá, chci ho strávit s rodinou“. Poradna stanovila další sezení za týden, mají přijít děti na jinou hodinu, otec a matka také na jinou hodinu tak, aby sezení probíhala individuálně. Poradna toto domluví s rodinnými příslušníky. Matka odchází klidnější.

3. Sezení

Otec

Otec se dostavuje včas, na rodinnou minulost reaguje pozitivně a výpověď koresponduje s výpovědí matky. Na otázku zdravotního stavu manželky reaguje neadekvátně. Její diagnózu bagatelizuje: „i jiným zemřeli rodiče při autonehodě a musí fungovat dál, trpělivosti jsme měli

všichni dost.“ Poradna se ptá, co si myslí o tom, že se děti chovají k matce takovým odtažitým způsobem. Otec vypovídá, že matka před nimi často mluví o smrti a protože se takové jednání opakuje čím dál tím častěji, cítí se děti provinile a utíkají z takového tlaku. Poradna se otce ptá, zdali i pro něj je úleva změnit prostředí. Na to otec reaguje, že taková zpětná vazba se dá přeci očekávat a „to by nevydržel nikdo“. Otec dostává otázku, co změnilo jeho postoj, když rok a půl dokázal být své ženě oporou. Odpovídá, že poradna má jistě spoustu informací od matky, že si našel přítelkyni, pomáhá mu s dětmi a to že ji mají děti raději, za to on přeci nemůže. Dostává další otázku, jak se k tomu staví jeho manželka, matka dětí. Odpovídá, že určitě žárlí ještě víc, že žárlila i jako mladší, že si stěžuje víc a vyhrožuje sebevraždou. Další otázka zní, zdali mu jeho žena brání v odjezdu s dětmi mimo domov. Otec se odmlčí a konstatuje, že ne a že jim dá i na cestu svačiny, ale „to stejně dělá proto, abychom se cítili provinile.“ Poradna se ptá otce, zdali rozumí diagnóze matky a odesílají ho na přednášky, které se konají v areálu nemocnice a jsou na téma úzkost, deprese a rodinné klima nemocného. Otec souhlasí a další termín návštěvy bude stanoven telefonicky.

Děti

Na sezení přišly děti

Dcera **A** 14 let

Syn **T** 12 let

Dcera **E** 10 let

Děti jsou upravené, veselé, ptají se na otce i matku. Dcera **E** se drží trochu zpátky, sedá si mezi **A** a **T**. Jako mluvčí se jeví nejstarší dcera. Na otázku minulosti se její výpověď shoduje s matkou i otcem. Poradna se ptá na současný stav v rodině, jak by ho děti popsaly. Dcera **E** je plačtivá, **T** se nevyjadřuje a zdá se myšlenkami mimo poradnu. Dcera **A** hovoří o tom, že matka je dlouho nemocná a asi brzy umře, stále spí a je hodně nervózní. Otec má novou kamarádku, znají ji ze sousedství. **A** si myslela, že je paní **K** nudná a přísná, ale když je otec představil, byla s ní legrace. **K** si na nic nestěžuje, je pracovitá, má firmu a **A** zdůrazní i hodně peněz. Dcera **E** na to reaguje, že maminka je hodná a že peníze jsou k ničemu, když si za ně zdraví nekoupíš. Syn **T** stále nereaguje. Poradna se ptá, jak se k nim maminka chová. **E** na to reaguje, že maminka dost pláče, ale přes pláč se na ni směje a objímá. Také že jim přeje ty výlety s **K** a otcem a když se vrátí, tak je všechny vítá. Poradna se ptá, jak by děti popsaly co **K** a otec k sobě cítí. **E** říká kamarádství, **A** lásku a **T** neodpovídá. Atmosféra v poradně se jeví

jako nepříznivá na emoční stav dětí a proto sezení zatím ukončuje s tím, že v druhé fázi zaměří terapii spíše na otce a matku. Poradna jeví zájem poznat blíže paní K, a proto bude otce kontaktovat s tím, jestli K je ochotna se podílet na rodinné terapii.

Matka

Přichází v řadě tohoto dne jako poslední. Poradna se zajímá, jak se cítí. Matka vypovídá, že o něco lépe, že cítí, že se něco děje, ale na druhou stranu zvažuje, jestli má podat žádost o rozvod, pak se třeba situace a chování dětí k ní změní. Celou situaci v rodině chápe tak, že otec se za své chování a nevěru stydí, hledá ospravedlnění, a že když matka bude navrhovatel rozvodu, tak se otec zbaví před dětmi viny a přestane je proti ní „štvát“. Poradna se matky ptá, jestli rozvod může být záruka toho, že otec bude podporovat děti v tom, aby matce prokazovaly lásku, oporu, pomoc a úctu. Matka odpovídá, že „za zkoušku nic nedá“. Poradna nabádá matku, aby nejdříve vyzkoušela rodinnou terapii, a ptá se jí, jestli jí bude vadit přítomnost **K**. Matka přítomnost **K** uvítá, chce jen narovnat láskyplný vztah mezi ní a dětmi. Matce je navržen další termín za týden, a pokud bude **K** souhlasit, bude probíhat sezení matka, otec a **K**.

4. Sezení

Kamarádka K

Nejdříve se dostavuje **K**. Není ochotna hovořit o své minulosti a vzdělání. Na otázku jestli má vlastní děti, odpovídá, že ne. Dále sama uvádí, že byla celý život pracovně vytížená a že se nenašel vhodný otec dětí. Také, že jednou byla velmi zamilovaná ale, že vztah skončil zklamáním. Poradna se ptá, co jí přináší vztah s otcem **A,T,E**. **K** reaguje pozitivně, říká, že jí naplňuje a že chce pomoci dětem a otcí. Poradna se ptá, zdali udržují s otcem dětí intimní styk. **K** odpovídá, že o tom nechce mluvit. Poradna se ptá na záměry **K** ve vztahu. **K** odpovídá, že nechává vše plynout a že nebude stát ve štěstí celé rodině. Pokud by jí matka oslovila, že je jí tento stav protivný, vyjde jí vstříc. Dále **K** uvádí, že jsou děti a otec dětí pro ni důležité a proto přišla na sezení, aby nikdo nebyl nešťastný. Je jí matky líto, ale otec si nepřeje, aby spolu komunikovaly. **K** je ráda, že to zařídila poradna.

Individuální sezení je ukončeno a dostavují se matka a otec. Děti nejsou přizvány.

Otec, matka a kamarádka **K**

Matka a otec přicházejí do místnosti, pozdraví se s **K** a sedají si tak, že otec má **K** po levé ruce a manželku po pravé. Všem je nabídnut čaj a je jim sdělena pochvala za odvahu a ochotu stav řešit. Stručně je popsána současná situace vztahu mezi matkou a dětmi a společný cíl a to rehabilitace vztahů mezi matkou a dětmi. Všem je vysvětleno, že podstatná část práce spočívá právě na nich, na nápravě komunikace a její vztahové roviny. Dále je potřeba ujasnit si vztahy, nastavit pravidla a hlavně vyjádřit osobní cíle, přání, popsat individuální bezpečné prostředí. Otcovi je celá situace evidentně nepříjemná, projevuje se vegetativně a proxemicky, je velmi nejistý a neklidný. Všem jsou nastíněny klíčové otázky k řešení a to jak vnímají svůj současný stav a kde vidí nástroje ke změně k lepšímu a co je jejich osobním, ale i rodinným cílem.

Slovo je předáno dobrovolně tomu, kdo se o něj přihlásí. Jako první se hlásí kamarádka **K**. Vyjadřuje se, že je vděčná za pozvání a také za možnost seznámit se s matkou dětí. Vnímá se jako rodinná přítelkyně a ráda by více komunikovala s matkou dětí, pokud to bude možné. Nebude překážet rodině ve štěstí, ale byla by vděčná, kdyby ji rodina přijala mezi sebe a mohla pomáhat a trávit nějaký čas s nimi. Otec reaguje nervózně a nejistě.

Na vyzvání slovo posílá své manželce a matce dětí. Ta je překvapena sdělením paní **K**. Přijímá její nabídku účasti na rodinném životě. Poradna v této situaci kvalifikuje sympatie mezi matkou a paní **K**. Matka hovoří přímo k paní **K** a vysvětluje jí, že jí naprosto nevádí intimní vztah **K** s manželem, protože ona nemá zájem o sex asi tak dva roky, co je nemocná. Rozumí tomu, že manžel nemůže žít dva roky bez sexu a že by se o toto ani tak nezajímala, kdyby se k ní děti chovaly mile a láskyplně. To matce vadí a mrzí jí to. Matka by ráda na společný výlet jela s dětmi, manželem a **K**, aby děti viděly, že spolu vycházejí. Je pro ni daleko důstojnější o takovém vztahu vědět a nepřipadat si před dětmi jako „chudinka a blbec“. Matka by chtěla udržet rodinu, potřebuje stále pomoci, nechce se rozvádět z majetkových důvodů, ale také nechce být odstrkována od rodinného života. Hodlá **K** respektovat, ale přeje si i nadále zůstat matkou a své děti intenzivně vychovávat.

Otec zanechá po jejich rozhovoru dlouhou časovou pomlku. Dle vyjádření poradny je znatelné, že jeho reakce na rozhovor je rozporuplná a jeho chování je nejisté. Přeje si v sezení nepokračovat a přijít v jiný den sám. Poradna tento návrh respektuje, ale přesto trvá na tom, aby otec odpověděl základní otázky, tak jako ženy před ním. Pro přehlednost je poradna otcovi opakuje: „jak vnímá svůj současný stav a kde vidí nástroje ke změně k lepšímu a co je jejich

osobním, ale i rodinným cílem“. Otec dle pozorování poradny odpovídá neochotně, pomalu a s velkými časovými pomlkami. Hovoří o tom, že se chce o všem, co na sezení zažil zamyslet. Rád by si vše ujasnil. Za chování dětí prý ale neodpovídá a jsou jejich reakcí na matčinu osobu. Jinými slovy manipulaci a zavržení odmítá. Otec trvá na tom, že žádá individuální sezení a na otázku proč odpovídá, že je celou situací zaskočen a nečekal takovou reakci, kterou nyní neumí popsat. Rád by byl chvíli sám. Poradna navrhuje terapeutický odstup. Další sezení bude probíhat stejným způsobem a to nejdříve každá osoba individuální terapie a v tentýž den bude následovat terapie skupinová. Cílem bude najít původ chování dětí, jaké jsou projevy a dopady na zúčastněné. Děti budou z terapie zatím vynechány. Pozornost se bude nadále soustřeďovat především na dospělé osoby ve vztahu.

5. Sezení

Matka svou nepřítomnost omlouvá telefonicky a zdůvodňuje jí zvýšenou teplotou a nachlazením. Opakuje, že chce hlavně „obnovit láskyplný vztah s dětmi“ a udělá proto cokoli.

Otec si vyžádal individuální péči, a proto sezení probíhá bez přítomnosti **K**. Poradna se ptá, proč se na posledním skupinovém sezení cítil nepříjemně a jestli to může vysvětlit. Otec hovoří o tom, že se cítil jako „blbec“. Reakce matky dětí a **K** mu připadala jako ve snu. Vůbec mu nesedí k chování, které zažívá s nimi o samotě. Manželka mu dle jeho slov vyčítá jeho vztah s **K** a **K** chce čím dál víc jeho přítomnost, jakoby ho chtěla jen pro sebe. Je z toho celý zmatený, nechtěl to řešit před manželkou a **K**, nechtěl se hádat. Poradnu zajímá, jak vnímá vývoj vztahů doma a s **K** po posledním sezení. Otec zmiňuje, že manželka je daleko klidnější. Dokonce si s **K** asi dvakrát volaly a sešly se jednou u nich doma na kávu. Otec je zmaten z jejich sympatií, očekával „zlo, hádky, naschvály a boj“ a proto ho toto jednání vyvádí z míry. Neví, jak se má chovat doma. Děti na přátelství matky a **K** reagují velmi pozitivně, dokonce chtějí příště na sezení přijít. Poradna se ptá, zdali intimní vztah s **K** pokračuje. Otec se vyjadřuje, že ano a že by si rád na toto téma popovídal. Svou manželku miloval, chápe její nemoc a i to, že přestala mít chuť na sex. Podle něj je zcela normální, že „takový asketický život nemůže žít věčně“. Nečekal ovšem, že se do **K** zamiluje a bojí se, že ho manželka bude přes děti vydírat. Nemyslí si, že by je nějak manipuloval, ale je rád, že si děti **K** oblíbili. Usnadňuje to jeho situaci a rozhodování. Možná, jak říká, je trochu bezcitný ale říká, že „když se kácí les, musí lítat třísky“. Na to poradna reaguje, že to není vhodná metafora a že manželství a rodičovství není les. Upozorňuje otce, že v takových situacích je potřeba oddělit milenecké, manželské a rodičovské role a potřeba se upnout na řešení situace. Klíčovou

otázkou pro všechny zůstává, co udělat proto, aby děti prokázaly matce opět lásku, úctu a vlídnost aniž by se cítili provinile. Dle názoru poradny je pochopitelné, že děti takto reagují a jejich jednání může být vysvětleno jako automatická obrana proti pocitu viny, který mohou pociťovat.

Dostavuje se K s malým zpožděním a omluvou. K se vyjadřuje velmi stručně a věcně. Má pocit, že se vztahy v rodině posunují k lepšímu a že jak děti, tak i jejich matka reagují pozitivně. K je požádána, aby si vyslechla otce a jeho pocity. Na to K reaguje, že chce situaci řešit a že jsou pro ni pocity dětí přednější. Ráda by se sešla na příštím sezení se všemi společně. S otcem dětí se domlouvá, že si promluví v nedaleké kavárně. Poradna stanovuje režim za týden, první kolo sezení dospělé osoby a druhé kolo včetně dětí. Oba souhlasí.

3.3 Vyhodnocení výzkumu

V praktické části byly v bakalářské práci popsány celkem 4 případové studie.

Podrobné zkoumání jednotlivých kazuistik nám umožní vytvořit jistý náhled multikauzální etiologie syndromu zavrženého rodiče z pohledu rodinného systému. Výzkum umožnil nahlížet na jev z pohledu právního a pohledu terapeutického a tyto pohledy porovnat. Z dostupných dokumentů bylo možné zodpovědět na převážnou většinu výzkumných otázek. Dalším problémem bylo najít v archivech případy, kdy se jedná o syndrom zavrženého rodiče. Tento jev nespadá pod diagnózu, a proto hledání vyplývalo především z doporučení zainteresovaných osob, kteří si na příběh pamatují a řešili ho. Pro orientaci shrneme odpovědi na výzkumné otázky a vyhodnotíme dílčí otázky.

VO1 Rodinný systém zasažený syndromem zavrženého rodiče jevil známky nízké resilience.

ANO

Ve všech případech neměli rodiny dostatečně nastaveny hranice s ohledem na mezigenerační komunikaci. Rodinám chyběl sociální kapitál. Rodiče, matka i otec podlehlí zápasu o děti a používali k dosažení cíle nevhodné nástroje.

V poslední kazuistice se objevil jedinec dominantní, který byl součástí komunikačního procesu a pozitivně motivoval všechny členy rodiny. Osobnost nebyla součástí rodinného systému, ale účastnila se interpersonálních vztahů a dokázala je pozitivně ovlivnit.

Dílčí otázky:

- 1) **Děti v rodině jsou hravé, aktivní, milé a mazlivé a lehce přizpůsobitelné, mají koníček a zdravé sebepojetí?** Ano, ve dvou případech byly děti před rozvojem syndromu zavrženého rodiče zdravě spontánní. Ve dvou případech se dle znaleckého posudku jevila osobnost dítěte enormně závislá na matce a babičce.
- 2) **Nachází se v rodině duchovní dimenze?** Ano, ve dvou případech rodina uznávala jednotný životní styl s velmi vyhraněným vztahem k přírodě, ale v době krize je ani tato dimenze nedovedla stmelit. O víře není v dokumentaci zmínka.
- 3) **Vlastní rodina sociální oporu v přátelích, rodině, sousedství?** Ne, rodiny žili převážně izolovaně v úzkém rodinném kruhu. To se dá předpokládat vzhledem k tomu, že v době krize nemá rodina dostatek energie věnovat se širšímu okolí. Ve čtvrtém případě došlo k separaci přátel matky a otce vlivem zdravotního stavu matky.
- 4) **Vypořádala se rodina společně úspěšně se zátěží?** Rodiny nebyly ve třech případech vystaveny neúměrné zátěži. Ve čtvrtém případě musela rodina společně řešit zdravotní stav matky.
- 5) **Uznává rodina společné rituály?** Z dokumentace nejsou známy rodinné rituály, ale u všech rodin před disharmonií vztahů plnila rodina funkci zábavnou.

VO2 Rodina se syndromem zavrženého rodiče má individualistické sklony životního stylu.

ANO

První rodina žila izolovaně důsledkem stěhování do domu otce. Trávila čas převážně v úzkém rodinném kruhu. Druhá rodina žila v širším kruhu rodinném ze strany matky a ze strany otce nebyly pozitivní vztahy v rodině už před manželstvím. U otce se jevila nízká rodinná soudržnost. Třetí rodina udržovala širší sociální kapitál před stěhováním, ale později ztratila s přáteli kontakt a vztahy se udržovaly především v jaderné rodině. Čtvrtá rodina měla kvalitní vztahy s okolím před zdravotním znevýhodněním matky. Když jí byla

diagnostikována deprese a úzkost, její zájem se omezil pouze na jadernou rodinu. Ve všech případech byly potřeby jednotlivce upřednostněny před potřebami rodinného systému.

Dílčí otázky:

1) Jaké životní hodnoty rodina preferuje?

Dle dokumentace je pro všechny rodiny důležitá láska k dětem a zdraví. U všech rodin je velmi důležitý rodinný život. Nejsou patrné patologické nálezy životního způsobu rodiny, jako jsou negativní sociální jevy či sociální patologie.

2) Umožňuje rodina otevřený systém a prostupný pro vzájemnou interakci s okolím?

První rodina žila svým životem izolovaně v rodinném domku do doby, než matka nastoupila do zaměstnání. Ve druhé rodině se vztahy orientovaly na matčinu stranu a ze strany otce nebyly podporovány. Třetí případ vypovídá o tom, že vztahy s okolím fungovaly nejlépe před stěhováním. Poslední případ vykazuje změny v otevřenosti s ohledem na zdravotní stav matky.

3) Jsou děti vedeny k úctě a pomoci svým rodičům? Ne, v době krize došlo ve všech rodinách ke změně výchovného stylu matky i otce. Děti se staly prostředníkem vyřizování subjektivních postojů.

VO3 Rodič z rozvedené rodiny řeší situaci ve své rodině podobným způsobem.

Dílčí otázky: není dostatek informací k zodpovězení otázky

1) Jsou prarodiče dítěte rozvedení? Výsledkem zkoumání je, že z osmi variant jsou data jen k pěti osobám. Tři pochází z rozvedeného manželství a dva z funkčního manželství.

2) Stýká se matka nebo otec s rozvedeným prarodičem? Data jsou pouze z pěti případů, tři rozvedené rodiny, nestýká se jeden.

VO4 Dítě nemá zájem se zavrženým rodičem stýkat ani ve své dospělosti.

ANO

Dílčí otázky:

- 1) **Stýká se dítě se zavrženým rodičem v dospělosti?** Ze čtyřech případů jsou dvě děti ve věku dospělosti a ani jeden se s rodičem nestýká.
- 2) **Zajímá se zavržený potomek o okolnosti a zavrženého rodiče s ohledem na věk a zralost? O proces se zajímají potomci ve dvou případech ze čtyř.**

VO5 Zavržený rodič má obavy z opakování SZR.

Není dostatek informací k zodpovězení otázky

Dílčí otázky:

- 1) **Založil zavržený rodič novou rodinu a zplodil potomky?** V prvním případě nezaložili rodiče nové rodiny. Ve druhém případě se narodily rodinám děti v průběhu procesu. Ve třetím případě se jedná o tři děti v rodině a proces dle dokumentace se nacházel v pohybu. Otec vychovává nevlastní dceru.

VO6 V rodině s těžkou formou syndromu zavrženého rodiče nebyl uplatněn systémový přístup.

ANO

Ve všech čtyřech případech není zmínka o tom, že by vzájemně intenzivně a organizovaně spolupracovali zainteresované instituce: rodina, orgán sociálně právní ochrany dětí, škola, dětský lékař, soud a rodinná poradna. Vždy se jednalo o dílčí kroky, které spolu souvisely spíše náhodně.

Vyhodnocení

Na začátku praktické části jsme stanovili šest výzkumných otázek. Položili jsme si dílčí otázky, abychom lépe pochopili příčiny, projevy a důsledky rozvodu a syndromu zavrženého rodiče. Ve čtvrté případové studii jsme se setkali s tím, že rodina nebyla rozvedena a přesto se

v ní odehrával mírný stupeň syndromu zavrženého rodiče. Můžeme tedy připustit, že **rozvod a rozvodový proces** je jednou z podmínek, ale **není jednoznačná příčina. Jako příčina se nám dle výsledků jeví nízká rodinná resilience. Individualistický přístup rodiny** a jejich příslušníků v našem výzkumu **se potvrdil jako jedna z příčin rozvoje SZR. Zkušenost rodičů s rozvodem** v orientační rodině dle výsledků bakalářská práce také **není zásadní příčinnou** projevu SZR. Alarmující je zjištění, že pravděpodobnost toho, že **dítě projeví zájem o zavrženého rodiče a celý proces je dle našeho výzkumu menší než poloviční.** Tady se nabízí otázka, zda – orgán sociálně právní ochrany dětí nadále sleduje vývoj SZR u postižených rodin až do dospělosti dítěte. Tato otázka by mohla být klíčová pro další výzkum. Pátá výzkumná otázka, ohledně zájmu zavrženého rodiče založit další rodinu s potomky, se nezdařila vyhodnotit pro nedostatek údajů. Poslední šestá výzkumná otázka potvrzuje, že **ve všech případech nebyl uplatněn systémový přístup** a z hlediska rodinného systému se neřešil syndrom zavrženého rodiče cirkulárně, ale lineárně. Pouze v poslední kazuistice vstoupila do procesu osoba zevnitř, a protože v sociální skupině se jevila jako dominantní, byla schopna motivovat členy rodiny a udržovat kohezi ve skupině.

Další možný výzkum zaměřený na copingové strategie, kohezi a osobnostní nezdolnost rodinného systému ve spolupráci se zainteresovanými institucemi jako je rodina, OSPOD, škola, dětský lékař by mohl vnést do terapie SZR metodu cirkulární spolupráce a psychodynamického poradenství.

3.4 Závěr

Tématem bakalářské práce je syndrom zavrženého rodiče a multikauzální etiologie tohoto jevu. V teoretické části jsme se zabývaly historií vymezení jevu, přístupy odborné veřejnosti. Zjistili jsme, že se reakce institucí dělí na tři sekce. První skupina jev zcela akceptuje, druhá odmítá a třetí žádá jasnou diagnostiku a zahrnutí diagnózy do mezinárodní klasifikace nemocí. Tady je potřeba zdůraznit, že dokud nebude syndrom zavrženého rodiče uznáván ve společnosti jako jev zcela nežádoucí a nebude vytvořena metodika jeho diagnostiky, mohou se stále účastníci nacházet v určité nejistotě, kde hledat příčiny, jak zjišťovat projevy a mapovat důsledky syndromu zavržení. V teoretické části se soustředíme na rodinu, jako na rodinný systém a nahlížíme na ni systemickým pohledem. Chápeme podmínky rozvoje okolností jako dynamické a pohybující se v prostoru a čase. Členové v rodinném systému se ovlivňují vzájemně a jsou citlivé k podnětům endogenním a exogenním. Pozornost následně

obracíme k rozvodu (rozchodu) a sledujeme jeho příčiny a dopady na rodiče a děti. Rozvod a rozchod v bakalářské práci definujeme jako výsledek komunikačních krizí, které podléhají endogenním a exogenním vlivům. Za endogenní považujeme osobnostní nastavení členů rodiny a jejich sociální výbavu. Exogenní podmínky zmiňujeme ekonomické, sociální a právní. Důležitý je pohled na celý rozvodový proces, kde nehledáme lineárně příčinu k následku, ale hlouběji zkoumáme všechny souvislosti. Pro praktickou část zmiňujeme v teoretické části vlastnosti rodinného systému, které hledáme v případových studiích a hledáme souvislosti mezi intenzitou vlastností rodinné resilience a vývojem syndromu zavrženého rodiče. Pro výzkum je velmi obtížné získávat citlivá data, vzhledem k tomu, že se jedná o nezletilé děti. Protože syndrom zavrženého rodiče není kvalifikován a ukotven v zákoně, ani v mezinárodní klasifikaci nemocí, hledali jsme případy a ochotné zdroje informací velmi těžko. Pro porovnání právního a terapeutického pohledu jsme zvolili dva případy ze soudní síně a dva případy z rodinné poradny. Bylo umožněno porovnat dva pohledy na tuto problematiku formou studia dokumentace a krátkým rozhovorem se soudcem a terapeutem. Soudci si uvědomují, že v některých případech se může jednat o dlouhodobé dohadování, které vzniká opakovanými námitkami rodičů. Případ se táhne i několik let a postoj dítěte k zavrženému rodiči bývá ukotven. Terapeuti nechtějí vést terapii duplicitně se soudním řízením, ale na druhou stranu si uvědomují, že chybí intenzivní spolupráce mezi rodiči, OSPOD, školou, rodinnou poradnou a soudem. Dle zkoumání čtyř kazuistik se ukazuje, že v těchto případech chybí jednotná metodika a provázanost a informovanost jednotlivých úkonů. Rodinná terapie může být soudem nařízena, ale je zcela na rodičích, jak ji využijí. U soudního jednání může soud přihlídnout k postoji rodiče, který se snaží, ale pokud se jeden z rodičů rozhodne s dítětem manipulovat, neexistují nyní nástroje, které by mohli efektivně zasáhnout, aniž by byla ohrožena práva dítěte. V poslední kazuistice jsme se setkali s ideálním postupem rodičů, dětí a poradny, ale zde se jednalo o mírnou formu zavrženého rodiče. Zajímavá v tomto případě je zkušenost, že pokud působí na krizový proces v rodinném systému dominantní osoba uvnitř systému, je pro ni možné ovlivnit všechny její členy. Proto se nabízí otázka pro další možný výzkum, jestli by bylo vhodné pro jev syndromu zavrženého rodiče ukotvit v zákoně povinnost rodičů jednotnou metodikou a účastnit se terapie. Další možná otázka se nabízí, zdali terapeut může působit uvnitř rodinného systému a stát se součástí dynamického procesu v čase a prostoru a po účinné terapii dohlížet na funkčnost rodiny. Dalšímu výzkumu na tuto tematiku by pomohla evidence případů, která by měla vycházet z diagnózy. Jistě stojí za zmínku, že stále bude určitá část dětí se syndromem zavrženého rodiče unikat naší pozornosti, jako například když rodič své právo na výchovu

nevymáhá apod. Na závěr bakalářské práce si dovolím zmínit myšlenku, že rodina je proměnlivá ve své kultuře, její význam a pojetí odpovídá proměně společnosti. Rozhodně, ale nemůžeme souhlasit a dopustit, aby děti ztrácely úctu ke svým rodičům, pokud se rodiče svým chováním vůči dětem a rodině neprovinili. Hranice dětem klade společnost a my dospělí, svým chováním, výchovou a zákony, které utváříme. Rodinná resilience se na základě praktické části jeví jako důležitá vlastnost rodiny, která chrání rodinný systém před negativními dopady zátěžových institucí, a proto výchova k ní by měla být dostupná široké veřejnosti.

Seznam použité literatury

BAKALÁŘ, Eduard. *Průvodce otcovstvím, aneb, Bez otce se nedá (dobře) žít*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2002, 215 s. ISBN 80-7021-605-0.

BARKER, Philip. *Rodinná terapie*. 1. vyd. Praha: Triton, 2012, 324 s. Psyché (Triton). ISBN 978-80-7387-530-5.

Becker, Gary S., Elisabeth M. Landes, and Robert T. Michael. 1977. "An Economic Analysis of Marital Instability". *Journal of Political Economy* 85 (6). The University of Chicago Press: 1141–87. <http://www.jstor.org/stable/1837421>.

BERNE, Eric. *Co řeknete, až pozdravíte: transakční analýza životních scénářů*. Vyd. 2., přeprac., V Portálu 1. Praha: Portál, 2013, 446 s. Spektrum (Portál). ISBN 978-80-262-0486-2.

ČÁBALOVÁ, Dagmar. *Pedagogika*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011, 272 s. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-2993-0.

ČÁP, Jan. *Psychologie výchovy a vyučování*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1993, 415 s. ISBN 80-7066-534-3.

ČÁP, Jan. *Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy*. Vyd. 1. Praha: ISV, 1996, 302 s. Psychologie (ISV). ISBN 80-85866-15-3.

DESAI, Janhavi S. *Intergenerational conflict within Asian American families: The role of acculturation, ethnic identity, individualism, and collectivism*. Loyola University of Chicago, 2006, 248 pp, ISBN 9780542992513

DUDOVÁ, Radka. *Otcovství po rozchodu rodičovského páru*. 1. vyd. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2008, 234 s. Sociologické disertace. ISBN 978-80-7330-136-1.

DUNOVSKÝ, Jiří. *Dítě a poruchy rodiny*. 1. vyd. Praha: Avicenum, 1986, 139 s. Hálkova sbírka pediatrických prací (Avicenum). ISBN nevedeno

DYTRYCH, Z., SCHÜLLER, V., PROKOPEC, J., MATĚJČEK, Z. *Porozvodová adaptace a možnosti jejího ovlivňování*. Praha: MPSV ČSR, 1986. 231 s. ISBN nevedeno

DYTRYCH, Zdeněk; MATĚJČEK, Zdeněk. *Děti, rodina a stres: vybrané kapitoly z prevence psychické zátěže u dětí*. 1. vyd. Praha: Galén, 1994. 214 s. ISBN 80-85824-06-X.

ELLIOTT, Julian a Maurice PLACE. *Dítě v nesnázích: prevence, příčiny, terapie*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2002, 206 s. Psyché (Grada). ISBN 80-247-0182-0.

FOLBERG, Jay, Ann MILNE a Peter SALEM. *Divorce and family mediation: models, techniques, and applications*. New York: Guilford Press, c2004, xvi, 588 p. ISBN 1593850026.

FRANCOVÁ, Marie a Jana DVOŘÁKOVÁ ZÁVODSKÁ. *Rozvody, rozchody a zánik partnerství*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2010, xii, 248 s. Právní rukověť (Wolters Kluwer ČR). ISBN 978-80-7357-586-1.

GARDNER, Richard A. *Family Therapy of The Moderate Type of Parental Alienation Syndrome* [online]. *The American Journal of Family Therapy*, 1999, roč. 27, 195 – 212 pp.

GARDNER, Richard A. *Recent Trends in Divorce and Custody Litigation* [online]. *Academy forum*, 1985, roč. 29(2), 3-7 pp.

GARDNER, Richard A. *Parental Alienation Syndrome (PAS): Sixteen Years Later* [online]. *Academy Forum*, 2001, roč. 45(1), 10-12 pp.

GARDNER, Richard A. *Syndrom zavrženého rodiče*. 1. čes. vyd. Praha: JAN, 1996, 102 s. ISBN 80-85529-22-x.

GARDNER, Richard A. *Terapeutické intervence u dětí se syndromem zavržení rodiče*. Vyd. 1. Praha: Triton, 2010, 428 s. ISBN 978-80-7387-365-3.

GARDNER, Richard A. *The parental alienation syndrome and the differentiation between fabricated and genuine child sex abuse*. Cresskill, N.J.: Creative Therapeutics, c1987, xxii, 314 p. ISBN 0933812175.

GARDNER, Richard A. *The parental alienation syndrome: a guide for mental health and legal professionals*. 2nd ed. Cresskill, N. J.: Creative Therapeutics, 1998, 440 s. ISBN 0-933812-42-6.

GOODY, Jack. *Proměny rodiny v evropské historii: historicko-antropologická esej*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2006, 229 s. Utváření Evropy. ISBN 80-7106-396-7.

HELUS, Zdeněk. *Pojetí žáka a perspektivy osobnosti*. 1. vyd. Praha: SPN, 1982, 196 s. Psychologická literatura. ISBN neuvedeno

HÖHNE, Sylva. *Rodina a zaměstnání s ohledem na rodinný cyklus*. 1. vyd. Praha: VÚPSV, 2010, 108, 6 s. ISBN 978-80-7416-059-2.

HOMANS, George Caspar. *Social behavior: its elementary forms*. Rev. ed. New York: Harcourt, Brace, Jovanovich, 1974, xi, 386 p. ISBN 0155814176.

JIRINA PREKOP. [PŘEL.: DANIELA VRBOVÁ]. *Jak být dobrým rodičem: krůpěje výchovných moudrostí; co potřebují děti, co potřebují rodiče, pravidla v rodinném systému, děti chtějí objevovat svět, láska a výchova*. Vyd. 1. Praha: Grada Publ, 2001. ISBN 9788024790633.

KRAMER, Charles H. *Becoming a family therapist: developing an integrated approach to working with families*. New York, NY: Human Sciences Press, c1980, 322 p. ISBN 0877054703.

KRATOCHVÍL, Stanislav. *Manželská a párová terapie*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2009, 279 s. ISBN 978-80-7367-646-9.

KRAUS, Blahoslav a Věra POLÁČKOVÁ. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001, 199 s. ISBN 80-7315-004-2.

KRAUS, Blahoslav. *Společnost, rodina a sociální deviace*. Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014, 157 s. Recenzované monografie. ISBN 978-80-7435-411-3.

KRČMÁŘOVÁ, Barbora. *Děti a jejich problémy II. Sborník studií*. Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2007, 136 s. ISBN 978-80-254-1372-2

LOCKE, John a DOKULILOVÁ, Anna, ed. *Esej o lidském rozumu*. Vyd. 1. Praha: Svoboda, 1984. 407 s. ISBN neuvedeno

MÁCHOVÁ, Jiřina. *Duševní hygiena rodinného života*. 1. vyd. Praha: Avicenum, 1974, 199 s. ISBN neuvedeno

MAJEROVÁ, Věra (ed.). *Venkov je náš svět: sborník příspěvků z mezinárodní konference = Countryside - our world : collection of papers of international conference* : Kutná Hora 16.-18.4.2008. Vyd. 1. V Praze: Česká zemědělská univerzita, c2008, 607 s. ISBN 978-80-213-1851-9.

MAREŠ, Jiří a Jaro KŘIVOHLAVÝ. *Sociální a pedagogická komunikace ve škole*. 1.vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1990, 161 s. Pedagogické a psychologické studie. ISBN 80-04-21854-7.

MATĚJČEK, Zdeněk a Zdeněk DYTRYCH. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2002, 128 s. Pro rodiče. ISBN 80-247-0332-7.

MATĚJČEK, Zdeněk, Jiří DUNOVSKÝ a Zdeněk DYTRYCH. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. 1. vyd. Praha: Grada, 1995, 245 s., [8] s. il. na příl. ISBN 80-7169-192-5.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. 1. vyd. Praha: SPN, 1992, 223 s. Psychologická literatura. ISBN 80-04-25236-2.

MATOUŠEK, Oldřich. *Metody a řízení sociální práce*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2003, 380 s. ISBN 80-7178-548-2.

MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003, 161 s. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-19-9.

MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006, 311 s. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-58-x.

NAKONEČNÝ, Milan. *Encyklopedie obecné psychologie*. 2., rozš. vyd., Praha: Academia, 1997. 437 s. ISBN 80-200-0625-719.

NAKONEČNÝ, Milan. *Sociální psychologie*. Vyd. 2., rozš. a přeprac. Praha: Academia, 2009, 498 s. ISBN 978-80-200-1679-9.

NOVÁK, Tomáš a Bohumila PRŮCHOVÁ. *Jak přežít rozvodové peklo: malý sumář velkých rozvodových hrůz a jak je učinit snesitelnějšími*. Vyd. 1. Brno: Jota, 2004, 197 s. ISBN 80-7217-294-8.

NOVÁK, Tomáš a Bohumila PRŮCHOVÁ. *Předrozvodové a rozvodové poradenství*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007, 144 s. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-1449-3.

NOVÁK, Tomáš. Diskuse k „syndromu zavrženého rodiče“. *Čes. a slov. Psychiat.*, 2006, roč. 102, č. 1, s. 38

PAVLÁT, Josef. JANOTOVÁ, Dana. Syndrom zavrženého rodiče. *Čes. a slov. Psychiat.*, 2006, roč. 102, č. 1, s. 7–12

PERLÍN, Radim. ŠIMČÍKOVÁ, Alexandra. Criteria of a successful rural municipality. *Europa XXI*, 2008, roč. 17, s. 29–43.

PLAŇAVA, Ivo. *Jak se (ne)rozvádět*. 1. vyd. Praha: Grada, 1994, 118 s. ISBN 80-7169-129-1.

PLAŇAVA, Ivo. *Spolu každý sám: v manželství a rodině*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998, 218 s. Psychologie P. ISBN 80-7106-292-8.

SATIR, Virginia. *Kniha o rodině*. 1. vyd. Praha: Práh, 1994. ISBN 80-901325-0-2.

SEDLÁK, Jiří. Domácí násilí stále rafinovanější. *Universitas*, 2002, Roč. 34, č. 4, s. 9-14.

SKILLMAN, Gemma. D. *Intergenerational conflict within the family context: A comparative analysis of collectivism and individualism within Vietnamese, Filipino, and Caucasian families*. New York: Syracuse University, 2000. 348 pp, OCLC 48659743

SMÉKAL, Vladimír (ed.) a Petr MACEK (ed.). *Utváření a vývoj osobnosti: psychologické, sociální a pedagogické aspekty*. Vyd. 1. Brno: Barrister & Principal, 2002, 264 s. Psychologie (Barrister & Principal). ISBN 80-85947-83-8.

SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. 2., přeprac. vyd. Praha: Portál, 2007, 219 s. ISBN 978-80-7367-250-8.

SVOBODOVÁ, Hana. *Synergie ve venkovském prostoru*. Vyd. 1. Brno: GaREP, 2011, 113 s. ISBN 978-80-904308-8-4

ŠPAŇHELOVÁ, Ilona. *Dítě a rozvod rodičů*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2010, 179 s. Pro rodiče. ISBN 9788024731810.

ŠULOVÁ, Lenka, Tomáš FAIT a Petr WEISS. *Výchova k sexuální reprodukčnímu zdraví*. Praha: Maxdorf, c2011, 439 s. ISBN 978-80-7345-238-4.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Základy psychologie*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2004, 356 s. ISBN 80-246-0841-3.

VOHLÍDALOVÁ, Marta. Gender, rovné příležitosti, výzkum. *Kdo podává žádost o rozvod a jaké jsou příčiny rozpadu partnerských vztahů?*, 2010, roč. 12, č. 2, s. 5-6.

VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I. (Eds.) *Aplikovaná sociální psychologie* 2. vyd., Praha: Grada Publishing, 2001, s. 218, ISBN 80-247-0042-5.

WARSHAK, Richard. A. *Rozvodové jedy*, 1. vyd. Praha: Triton, 2003. 389 s. ISBN 80-7254-439-X.

WROBEL, Alina. *Výchova a manipulace*, 1.vyd., Praha: Grada, 2008. 200 s. ISBN 978-80-247-2337-2.